

**YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**1980 SONRASI TÜRKİYE’DE
KENT VE KENTLEŞME KAVRAMLARI**

Mimar Güzin AYDOĞAN YILDIRIM

**FBE Mimarlık Anabilim Dalı Mimarlık Tarihi Ve Kuramı Programında
Hazırlanan**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Bülent TANJU (YTÜ)

İSTANBUL, 2006

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
1. GİRİŞ.....	1
2. MODERNLİK SÜRECİNDE KENT VE KENTLEŞME KAVRAMI.....	8
3. TÜRKİYE’DEKİ “HAYALİ KENT” SORUNSAĞI: “İDEAL” BATI KENTİ İNANCI	23
4. ÖTEKİ SORUNSAĞININ KENT KURGUSU, KENTLİ KİMLİĞİ VE KENT KÜLTÜRÜ ÜZERİNDEN OKUNMASI.....	34
5. METROPOL KORKUSU VE METROPOLE DİRENME: KENTTEKİ YABANCILAR.....	48
6. SONUÇ.....	55
KAYNAKLAR.....	58
ÖZGEÇMİŞ.....	61

ÖNSÖZ

Türkiye modernlik sürecinde kent, kentsel planlama, kentleşme ve kent kültürünün kavramsallaştırılmasının incelendiği bu tez çalışmasında, sözkonusu kavramlara ve Türkiye modernlik sürecine farklı bir perspektiften bakılarak yeni tartışma eksenleri oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu tez çalışması süresince hiçbir konuda yardımlarını esirgemeyen danışmanım Sayın Doç. Dr. Bülent Tanju'ya, her zaman bana destek olan eşim Cem Yıldırım'a ve aileme teşekkür ederim.

ÖZET

Modernliğin ve modern pratiklerin önemli tartışma eksenlerinden biri olan kent, modernliğin mekanıdır. Bu nedenle, modernlik süreci; kent, kentleşme, kentlileşme ve kent kültürü kavramları üzerinden yazılmıştır. Bu tez çalışması kapsamında, modernliğin sözkonusu pratiklerinin Türkiye kentsel tarihyazımında kavramsallaştırılmaları irdelenmiştir.

Modernlik sürecini içselleştiren ülkelerde kent, ürettiği farklılıklarla kentsel tarihyazımında yer alırken, Türkiye’de ise kontrol edilemeyen bir gelişme olarak anlatılmaktadır. Çünkü, modernlik sürecini, batılılaşma ve gerçekleştirilecek evrensel bir proje olarak kabul eden Türkiye kentsel tarihyazımı, sürece ve pratiklerine dair ters bir bilinç geliştirmiş ve sürecin olağan gelişmelerini çarpıklık olarak değerlendirmiştir.

Modernlik sürecinin gerçekliklerini anlamak yerine yargılayan Türkiye kentsel tarihyazım geleneğine ait kimi örnekleri eleştirel bir yaklaşımla irdeleyen bu çalışma, sürecin gerçekliklerini yargılamaya değil anlamaya yönelik bir kentsel yazın oluşmasının gereğini vurgulamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Modernlik, Batılılaşma, kent, kentleşme, kentlileşme, kent kültürü

ABSTRACT

Being the space of modernity, the city is one of the crucial debate axis of modernity and modern practices. In consequence of that, modernity process was written upon such notions as the city, urbanization, civilization and modern culture. In this study, the conceptualization of these practices of modernity in the historical literature of Turkish urbanization is researched.

As the city is being conceptualized upon its distinctions in the countries which had understood the realities of modernity, in Turkey it is used to be described as an uncontrolled development. Accepting modernity as westernization and a worldwide project that is supposed to be achieved, the historical literature of Turkish urbanization improved a reversed consciousness of modernity and its practices and described the usual developments of this process as a distortion.

While making critical explorations of the historical literature of Turkish urbanization, this study is intended on the necessity of constituting an urbanization literature that depends on understanding the realities of the period, instead of accusing it.

Key Words: modernity, westernization, city, urbanization, civilization, modern culture

1. GİRİŞ

Dünyanın farklı yerlerinde, farklı zamanlarda yaşanmaya başlanan ve günümüzde de yaşanmaya devam eden toplumsal ilişkilerdeki, kentsel mekanlardaki ve insanların yaşadıkları çevreye olan yaklaşımlarındaki bir grup değişim ve bu değişimlerin sonucu olarak yaşanan, birbirleri ile ilişkili gelişmeler ve başkalaşımalar modernlik olarak adlandırılmıştır. Bu değişim süreci, sürecin tarihi boyunca, farklı yaklaşımlarla anlaşılmaya çalışılmış ve yorumlanmıştır. Yaşanan bu başkalaşım süreci her toplumda eşzamanlı olarak başlamamış ve her toplumun kendine özgü tarihsel, toplumsal, kültürel, ekonomik, vb. koşullarının etkisinde, kuşkusuz karşılıklı etkileşim içinde, ancak birbirinden farklı zamanlarda ve farklı şekillerde yaşanmaya devam etmiştir. Kısacası, her toplum kendi modernlik sürecini diğerleri ile karşılıklı etkileşim içinde, fakat farklılaşarak kendine özgü toplumsal ve tarihsel koşulların etkisinde yaşamaya devam etmektedir.

Yaşanan sürecin ortak özelliği bir gerilime işaret etmektedir; bir yandan, dünyanın her yerinde modernlik insan varoluşunun farklılaşma potansiyelinin önünü açarken, diğer yandan ise, modernöncesi türdeşlik yanılsamalarının toplumsal hafızadaki izlerinin modern araçlarla tehlikeli ilişkisi farklılığın yeni kontrol biçimlerine, yeni türdeşlik ‘projelerine’ yol açmaktadır. Yaşanan gerilim, modern farklılık üretimlerinin türdeş düzen hayalleri karşısında varlıklarını dayatmalarıdır. İnsanlık tarihi boyunca, ama özellikle modernlik sürecinde, çoğu zaman ötekileştirilseler, hatta yok sayılsalar da farklılıklar hep varolmuşlardır. Kaldı ki, farklılıkların ürettiği değişkenlik, çelişki ve kaos ortamının apaçık görünürlüğü modernliğin gerçeklerindendir.

Modernliğin üretildiği yer olan kent, modernliğin ve modern pratiklerin önemli tartışma eksenlerinden biri olmuştur. Mimarlık tarihçileri ve sosyologlar; kent, kentsel tasarım, kentli ve kent kültürü gibi kavramlarla, devam eden modernlik sürecinin gerçeği olan kentleşmeyi yorumlamaya ve yönlendirmeye çalışmışlardır. Yaşadığı kentsel mekanları metinler halinde tekrar oluşturmak, ve yaşanan değişim sürecini yönlendirmeye çalışmak da modern insana özgü davranış biçimlerindendir. Özellikle merkez ülkelerinde kentsel planlama, kentlilik ve kent kültürü üzerine ufuk açıcı kuramsal çalışmalardan oluşmuş bir yazın birikimi söz konusudur.

Türkiye’de ise, modernlik ve kentleşme süreci üzerine yazılanlar, farklı dönemlere ait olsalar da genelde ortak bir anlatı eksenine yerleşirler. Egemen kentsel tarihyazımında; modernlik,

istikrarlı bir gelişme ile aşama aşama gerçekleştirilebilecek ve tüm dünyada mutlak bir sonucu olabilecek kadar katı bir proje olarak anlatılır. Bu nedenle de Türkiye kentsel tarihyazımında sık sık “modernleşme projesi” söylemi ile karşılaşmak mümkündür. Bu bakış açısındaki katı istikrar beklentisi, batının idealize edilmiş şimdisinin –kentsel, toplumsal, ekonomik, kültürel, fiziksel...vb koşullarının- gelecekte ulaşılması gereken mutlak hedef olarak kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır. Çokluk ve farklılık üreten, belli bir temeli olmayan, kentsel mekanların ve kentli kimliğinin değişken dinamikler olduğu ortamı türdeşlik örtüsü altında geliştirilebilecek sabit bir proje olarak kabul etmek; hem hedefteki batının gerçekliğinin, hem de kendine özgü toplumsal, tarihsel ve ekonomik koşulların farkında olmamaktır. Diğer bir deyişle kendi modernlik sürecini içselleştirememektir. Çünkü, yaşanan toplumsal dönüşümün etkeni olarak modernlik, insanların yaşadıkları sürecin toplumsal, mekansal ve zamansal gerçekliklerinin farkında olarak yeni bir bilinç geliştirmeleridir. (Soja, 2000) Geliştirilen bu bilinç, ortamdaki farklılıkların, değişkenliğin ve çelişkilerin içselleştirilmesidir. (Tanyeli, 2005)

Modernliğin, batılı olmak ile eş anlamlı olarak kabul edilmesi, çevre ülkelerine özgü bir fenomen olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ülkelerde üretilen, çeşitli ideolojilerin sınırladığı kuramsal çalışmalarda ise, sözkonusu kavramları birbirinden ayrı ele almak mümkün olmamıştır. Aslında toplumun, mevcut koşullarını değerlendirip, değişme bilincini geliştirmesi, kuşkusuz modernlik sürecinin başlangıcından başka birşey değildir. Fakat bu bilinçle yola çıkıp, modernlik süreci için model aldığı batının ideolojik bir projeye dönüştürülmesi sonucunda konu ile ilgili kuramsal çalışmaların sınırları belirlenmiş olmaktadır. Öyle ki, günümüzde bile, kendi modernlik sürecinden ve kentsel tarihinden batılı olamadığı için nefret eden tarihsel anlatım devam etmektedir. (Tanyeli, 2005) Kentlerini ve kentlilerini batılı olamamakla yargılamaktan vazgeçmemiş olmak, modernliğin içselleştirilmesi sürecinde yaşanan tüm gelişmeleri çarpıklık olarak gören, hastalıklı bir bilincin geliştirilmesine neden olmuştur.

Türkiye kentsel tarihyazımına göre yapılması gereken, batı modeli örnek alınarak, “tek doğru” sonuca ulaşmak, “modernleşmek” ve sonsuza kadar bu “düzeni” korumaktır. Modernlik süreci böyle kavramsallaştırılınca, kentlilerin, kentlerini nasıl dönüştürdüğü, kentteki karmaşık toplumsal ilişkilerin kentlileri ve kentsel mekanları nasıl biçimlendirdiği üzerine fikir yürütülmemiştir. Kentliler, sadece kendileri için planlanan kentlerde, “doğru” kent kültürünü öğrenmekle yükümlü tutulmuşlardır. Eğer kentte kentliliği öğretebilecek nüfus,

yeni gelenlerden fazlaysa ve gerekli fiziksel ortam “devlet” tarafından oluşturulabilirse, bu insanların kısa sürede modernliğin “davranış kalıplarını” öğrenecekleri varsayılmıştır. Böylece, hayal edilen kentler ve kentli kimliğinin de gerçekleştirileceğine inanılmıştır. Fakat, egemen kentsel tarihyazıma göre, yaşanan göç “kontrol” edilemediği için “doğru” kent kültürü oluşmamış ve popülist politikaların da etkisiyle kentlerde “sağlıksız”, “düzensiz” ve “çarpık” gelişmeler yaşanmıştır. Bu inanış, Türkiye’nin genel olarak kentsel tarihine hoşnutsuzlukla bakılmasına neden olmuş, ve tartışmaların eksenini kentlerin bozulmuşluğu üzerine kurmuştur.* (Kuban, 1998) Egemen kentsel tarihyazımı, yaşanan kentleşme sürecinde; kentlerin asla planlanmadığını, planlansa da planların uygulanmadığını, köylülerin kenti işgal ettiğini savlamaktadır. Bu nedenle, gelişen Türkiye kentlerinde, özellikle İstanbul’da yaşanan tüm gelişmeler dünyanın hiçbir yerinde olmadığı kadar “çarpık”tır. Kısacası, egemen kentsel tarihyazım batı karşısında kendini çarpık “öteki” olarak görmüştür. Söz konusu ötekileştirme sonucunda Türkiye’ye özgü kimi kavramlar da üretilmiştir. Örneğin, İstanbul’un yaşanan “çarpık kentleşme” sonucu “mega köy” haline geldiği sık sık söylenmiştir. Öte yandan, köyden kente gelen insanların, kentin eski sakinleri karşısında “ötekileştirilmeleri” söz konusudur. Kente yeni göç eden insanların kent yaşamına uyum sağlayamadıkları varsayılır ve “kentlileşemeyen köylüler” olarak “ötekileştirilirler”. Sınırları bu şekilde oluşturulmuş olan kentleşme ve kentlileşme kavramları üzerinde aynı sorularla durulmuş ve aynı şikayetlerle, İstanbul’un yaşanan “kontROLSÜZ göç” ve “çarpık kentleşme” ile beraber “yağ lekesi” şeklinde büyüdüğü sonucuna varılmıştır. Yaşanan tüm bu olumsuz gelişmelerden sorumlu tutulanların başında ise, siyasiler, siyasilerin çıkarları ve kenti işgal ederek, kentin idealize edilmiş olan gelişimini engelleyen “kentlileşemeyen köylüler” gelirler.

Metropolü ve metropol insanı kavramlarını tanımlamaya çalışırken idealize edilmiş yargılarla yola çıkmak, metropolün ve metropol insanının ortaya çıkış sürecini yok saymak olacaktır. Her kent farklı toplumsal ve ekonomik koşullarda değişimini sürdürmektedir. Farklı toplumsal tarih ve kültürel pratikler, yaşanan değişimin kendine özgü olmasına neden olmaktadır. Her kentin kendine özgü bir şekilde dönüşmesinin temel nedeni bu farklılıklardır.

* (Doğan Kuban,1998) Bu toplumsal ve fiziksel gelişmeyi Kuban şu sözlerle açıklamıştır: “Çevre var olan bir çevrede öğrenilir. Oysa ne köyde ne de kentte yeni kentiye bu bilgiyi verecek bir model yoktur. Kırsal alanda yetişenin büyük kentlerde bir zorluğu vardır. Eğer azınlıkta olsa uymak, öğrenmek zorunda kalacağı bir kent ortamını ya da yaşamını algılayabilirdi. Çoğunlukta olduğu zaman kent mekan ve yaşamını kendine benzetiyor. Öğrenmesi olanaksız oluyor. Onun için kent mekanlarını köyden gelenlerin kullanımı, sayı baskısıyla, yani zorbalıkla toprak ele geçirmek şeklinde oluyor. Hisselerine düşen yine de fazla büyük olmadığı için, üst üste yığılıyorlar. Varlıksız sınıfların zorbalığı açıkta yaşanıyor. Kent mekanlarını da kendi lehlerine daha iyi kullanan varlıklı sınıflar ise, planı kendi isteklerine göre yaptırarak, yani yasal zorbalıkla, yasa içi fakat hukuk dışı tasarruflarda bulunuyorlar.”

Bu nedenle, gelişmiş olduğu varsayılan –modernlik ile daha erken karşılaşmış- ülkelerin metropollerinin mevcut koşullarını, ulaşılması gereken “tek doğru” olarak kabul ederek, farklı koşullardaki ve özelliklerdeki kentlerin gelişmelerinde de aynı süreci eşzamanlı olarak, aynı şekilde yaşamalarını beklemek, kuşkusuz gerçeklerden uzak hayali bir eksenle tartışmaktır. Ayrıca, bu kentlerin hiç sorunsuz bugünkü duruma geldiklerini; nüfus artışını da kontrol altında tutarak, aşama aşama doğru kent planları ile geliştiklerini düşünmek, işin başında tartışmanın sınırlarını çizmek ve daraltmak olacaktır.

Kentler planlı gelişmelerle aşama aşama gerçekleşen ve tüm dünyada aynı şekilde sonuçlanabilecek bir gelişmenin sonucu değildir. Böyle doğrusal bir ilişki, ancak mekanları toplumsallığından boşaltarak ele alınca mümkün olabilir. Yaşanan başkalaşım sürecini toplumsallığından soyutlayarak düşününce; kent, modernliği içselleştirmiş belli bir otorite tarafından dönüştürülmeyi bekleyen pasif ve boş bir alan olarak kurgulanmıştır. Oysa, yaşanan sürecin aktörleri olan kentliler, hem kendilerini, hem de kentlerini zaman içinde dönüştürürler. Dolayısıyla, bir kentin gelişimini anlamak istiyorsak; soyut olarak tarif edilmiş kentleri idealize edip, şimdiki durumu çözümsüz bir problem noktası olarak tanımlamak yerine, o kentin toplumsal ve tarihsel, somut koşullarından yola çıkıp gelişmeleri ve yaşanan süreci anlamaya çalışarak yorumlamak bizim daha verimli eksenlerde tartışmamızı sağlayabilir. Nitekim, “düşlenmiş” kent ile gerçek kent hiçbir zaman birebir örtüşmezler; tarif edilmiş bu “ideal” kentler aslında hiç varolmamışlardır. Kaldı ki, idealize edilen batı kentleri tüm gerçeklikleriyle görülmemiş, kimi sorunlar gözardı edilerek anlatılmıştır. Modernlik, dolayısıyla, kent sadece fiziksel bir gelişme olarak görülmüştür. Bu nedenle, batı kentlerinin merkezleri referans alınarak salt fiziksel karşılaştırmalar yapılması tercih edilen bir yöntem olmuştur. Kent, yaşanan toplumsal dönüşümün mekansal biçimlenmesi olarak görülmemiştir.

Kentleşme sürecinde, hem çevre ülkelerinde, hem de merkez ülkelerinde insanların köyden kente göç etmesi sonucunda, kentlerde barınma ve konut sorunu ortaya çıkmıştır. Bu sorunlara çözümler aranırken yaşanan çatışmalar kentleri biçimlendirmiştir. Ayrıca kentsel dönüşüm, sadece kente yeni gelenlerin barınma sorununu çözmek için gerek duyulmamıştır. Çünkü, kentsel dönüşüm kentleşme sürecinde, toplumsal ve mekansal ilişkilerin gelişen sanayi ile birlikte tekrar tekrar üretilmesi için yeni yollar geliştirmenin sonucu olarak gerçekleşmektedir. (Soja, 2000) İstanbul örneğinde ise, göç ile ortaya çıkan barınma ve konut sorunu çeşitli nedenlerle gecekondulaşma ile çözülmüştür. Bu durum “çarpıklık” değil, İstanbul’un metropolleşme sürecinin bir parçası ve gerçeğidir. Bu durumu çarpıklık olarak

değerlendirmenin nedeni ise, kendi değişim sürecini, modernlikle daha erken karşılaşanlar karşısında ötekileştirmek ve kendi modernlik sürecini içselleştirememektir. Bu durum, daha önce de bahsedildiği gibi, modernlikle geç karşılaşan ülkelere özgü bir davranış biçimidir. Bu ülkelerde, modernlik başka yerlere, “batıya” ait, orada yaşanan bir süreçmiş gibi düşünülmüş, ve batıdaki gibi metropollere sahip olamamaktan şikayet edilmiştir. Oysa, farklı bir açıdan bakıp; batıda, metropolleşme sürecini yönlendiren taraf burjuva sınıfı iken, Türkiye’de bu sürecin kente yeni yerleşenler tarafından yönlendirilmesinin toplumsal nedenlerini sorgulamak, yaşanan sürece farklı bir perspektiften bakılmasını sağlayabilirdi.

Türkiye’deki diğer bir yanlış kentli kimliği kavramında karşımıza çıkmaktadır. Çünkü, kentli kimliği kapalı, tamamlanmış bir kimlik olarak düşünülmüş ve “ideal” kentlinin toplumsal ilişkileri ile yaşadığı kentin dönüşümüne katkısı da soyut olarak tarif edilmiştir. Oysa, modernliğin bir parçası olan kentlileşme bir süreçtir, ve bu insanlar kendilerine özgü kültürel ve toplumsal değerlere sahiptirler. Bunları yok sayarak “ideal kentli”yi tarif etmeye çalışmak ve bu insanlardan kimi kalıplara göre davranmalarını beklemek gerçekçi bir yaklaşım olmayacaktır.

Çokluğun mekanı olan metropol doğal olarak kozmopolit bir yapıya sahiptir. Metropolün farklılıkları barındırdığı kabul edilmesine rağmen, gelişen dünya kentlerinde farklılıklar çoğu zaman tedirginlik ve korku sebebi olmuşlardır. İşçi sınıfı, siyahlar, göçmenler gibi farklı kimlikler diğerlerini tedirgin etmişlerdir. Çünkü, farklı grupların/kimliklerin modernöncesine ait türdeşlik inaçları doğrultusunda, modernliğin farklı pratiklerini kullanarak toplumdaki otorite olma çabaları apaçık görülebilir. Metropol farklılıkların görünür hale geldiği yer ve zaman olduğu için sözkonusu çelişkiler ve çatışmalar da olağandır. Aynı zamanda, modern kentli kimliği sürekli değişen, sınırları olmayan, geçirgen bir kimlik olduğu için zaman içerisinde kimlikler arası geçiş olması da kaçınılmazdır. Modernöncesine göre çok daha hızlı yaşanan bu geçişler, insanların dünyanın değişik bölgelerine ait bilgilere kolay ulaşabilmeleri, daha fazla seyahat edebilmeleri, kısacası dünyadaki değişim dalgasını çeşitli yollarla takip etme ve bu değişim dalgasına dahil olma şansı bulabilmelerinden kaynaklanmaktadır. Kimlikler arasındaki geçişler çeşitli şekillerde ortaya çıkabilmektedir. Sözkonusu kimlik geçişleri, kişilerin ekonomik koşullarında oluşan iyileşmelerle, din değiştirmelerle ve evliliklerle mümkün olabilir. Kent bir değişim süreci sonucunda oluştuğuna göre kentli kimliği de bu gelişmeye paralel olarak zaman içerisinde gelişir ve değişir. Fakat buradaki

gelişme daha iyi ve daha doğru bir kimliğe geçiş olarak düşünülmemelidir. Çünkü, modernlik süreci, sürekli olarak daha iyiye doğru yapılan çizgisel bir yolculuk değildir.

Kentlileşmeyi bir yaşam biçimi olarak ele alırsak; kente yeni gelen bir insanın, geçmiş yaşantısına ait toplumsal ve kültürel değerlerinin zaman içinde dönüşüme uğraması ile yeni kültürel pratikler ve yaşam tarzı geliştirdiğini söyleyebiliriz. Hiç kimsenin geçmişten gelen değerlerini kente geldiği anda tamamen unutup, kent kültürüne “entegre” olması sözkonusu değildir. Kaldı ki, kent kültürü de kentte yaşanan toplumsal ilişkilerle zaman içinde gelişir/değişir. Sanıldığı gibi, kent kültürünün belirli türdeş kuralları ve davranış kalıpları yoktur. Ayrıca, yaşanan değişimler sonucunda gerçekleşen kent ve kentli, diğer ülkelerin kent ve kentlilerinden bağımsız fakat ilişkili olarak değerlendirilmelidir.

Türkiye kentsel tarihyazımının, kente yeni gelen insanları ötekileştirerek “marjinal sınıf” olarak yargılaması ise, sadece metropole karşı geliştirilen korkunun ve direnmenin bir göstergesidir. Kente yeni yerleşenlere, “ötekilere” karşı geliştirilen endişe ve korku, onlardan uzak bölgelerde yaşama isteğini doğurmuştur. Bunun sonucunda, çoğu zaman kentliler kent dışındaki sitelerde “eski zamanlardaki” gibi “güvenli”, “düzenli” ve “türdeş” bir yaşantı hayalini kurmuşlardır. Bu hayaller, kent çevresinde inşa edilen villa ya da apartmanlardan oluşan sitelerle gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Çünkü, metropolün türdeşlik içermeyen bir yapısı olduğunun kabul edilmesine karşın, yine de bir yerleşim alanının nüfus yoğunluğunun ve kalitesinin belli sınırlar içinde tutularak türdeş bir “düzen” kurulabileceğine ve insanların “geçmiş” zamanlardaki gibi bu düzen içinde daha mutlu yaşayacaklarına inanılmıştır.

Metropole direnmenin farklı bir yolu ise, geçmiş zamanlarda toplumun sahip olduğu manevi değerlerin ve bozulmamış kentsel mekanların üzerinden kurgulanan nostaljik anlatılardır. Çevresini gözlemleyen, yargılayan, yorumlayan ve yazan kent insanı, zaman zaman tüm gelişmelere direnme noktasında –ki bu da modernliğin bir parçasıdır– kentin eski halinin nasıl olduğunu bilmemesine rağmen, “düzenin” ve “huzurun” hakim olduğu nostaljik kent hikayeleri üretir. Çünkü, metropolde yaşayan, çevresinde yaşanan karmaşaya, kalabalığa ve etrafındaki yabancılara karşı korku ve güvensizlik geliştiren metropol insanı yaşadığı zaman için kötümser duygular beslemektedir. Şimdiki zamana karşı duyulan bu hoşnutsuzluk, geçmişin çok daha iyi ve yaşanılır koşulları olduğuna dair gerçek olmayan nostaljik kurguların oluşmasına neden olmuştur. Tıpkı “düşlenmiş şimdiki zaman kentleri” gibi, geçmişe ait; yabancıların olmadığı, “bozulmamış”, “düzenli”, “huzurlu” ve “manevi

değerleri” olan kentsel mekanlar ve toplumsal ilişkiler kurgulayan nostaljik kent hikayeleri de hiçbir şekilde gerçeklerle örtüşmezler. Kısacası, onlar da “düşlenmiş geçmiş zaman kentleridir”. Türkiye’de üretilen kentsel tarihyazımı ise, şimdiki zaman kentlerinde gerçekleştirilemeyen türdeşliğin geçmişte varolduğuna ve zaman içinde kontrolsüzlük sonucu düzenin yerini kaosu aldığını savunmaktadır.

Metropole direnmenin bir başka şekli olarak, anakronik mahalle dizileri karşımıza çıkmaktadır. Popüler kültürün ürettiği, mahalle yaşantısını yücelten bu diziler, geçmişte varolan zamanla bozulan toplumsal ilişkiler üzerinden kurgulanmaktadır. Böylece, insanlar aslında hiç varolmamış kentsel mekanları ve toplumsal ilişkileri mutlulukla izlerler ve özlerler. (Tanyeli, 2000) Bir yandan kente yeni yerleşen insanları kentlileşemedikleri için ötekileştirirken, öte yandan da bu insanların kendi içlerindeki toplumsal yaşantılarının ve yaşadıkları mahallenin, edebiyat alanında ve televizyon dizilerinde, bozulmamışlığın ve sevgi dolu komşuluk ilişkilerinin mekanı olarak senaryolaştırılması yaşanan ikilemin göstergesidir.

Bu tez çalışması kapsamında; Türkiye kentsel tarihyazımında, Türkiye modernliğinin pratikleri olan kentleşme ve kentlileşme süreçlerinin kavramsallaştırılmasında geliştirilen kimi bakış açılarının sebep olduğu açmazlar dört başlık altında incelenmiştir. Daha çok 1980 sonrası Türkiye’inde kentleşme sürecine ilişkin yazılanlar üzerinden eleştirel bir okuma yapılmıştır.

2. MODERNLİK SÜRECİNDE KENT VE KENTLEŞME KAVRAMI

“Bugün, dünyanın her köşesindeki insanlarca paylaşılan hayati bir deneyim tarzı; başka bir deyişle mekana ve zamana, ben ve ötekilere, yaşamın imkanları ve zorluklarına ilişkin bir deneyim tarzı var. Bu deneyim yığınını modernlik diye adlandırmak istiyorum. Modern olmak, bizlere serüven, güç, coşku, gelişme, kendimizi ve dünyayı dönüştürme olanakları vaat eden; ama bir yandan da sahip olduğumuz her şeyi, bildiğimiz her şeyi, olduğumuz her şeyi yok etmekle tehdit eden bir ortamda bulmaktır kendimizi. Modern ortamlar ve deneyimler coğrafi ve etnik, sınıfsal ve ulusal, dinsel ve ideolojik sınırların ötesine geçer; modernliğin, bu anlamda insanlığı birleştirdiği söylenebilir. Ama paradoksal bir birliktir bu, bölünmüşlüğü birliğidir: Bizleri sürekli parçalanma ve yenilenmenin, mücadele ve çelişkinin, belirsizlik ve acının girdabına sürükler. Modern olmak, Marx’ın deyişiyle “katı olan herşeyin buharlaşıp gittiği” bir evrenin parçası olmaktır. Kendilerini bu girdabın tam ortasında buluveren insanlar buraya düşen ilk, belki de tek insanın kendileri olduğunu düşünürler; modernlik öncesi bir “Yitik Cennet”e dair sayısız nostaljik mitos doğuran işte bu duygudur.” (Berman, 1994)

Modernlik, dünyanın farklı yerlerinde, farklı zamanlarda yaşanmaya başlanan ve günümüzde de yaşanmaya devam eden; toplumsal ilişkilerde, mekan oluşumlarında, insanların yaşadıkları mekan algılama biçimlerinde ve o mekanı paylaştıkları diğer insanlara karşı davranışlarında değişimlerin ve başkalaşımların yaşandığı süreçtir. “Modernlik, salt değişim ya da olaylar silsilesi de değildir; akılcı, bilimsel, teknolojik ve idari etkinliğin ürünlerinin yaygınlaştırılmasıdır. İşte bu nedenle modernlik, toplumsal yaşamın çeşitli bölümlerinin giderek artan farklılaşmasını içerir.” (Touraine, 1994)

Modernliği, son zamanlarda tüm insanoğlunun paylaştığı bir yaşam tarzı; insanoğlunun yaşadığı zamana, mekana, tarihine ve yaşadığı coğrafyaya karşı geliştirdiği, algılama ve düşünce tarzındaki değişimlerle oluşan deneyimler bütünü olarak da tanımlayabiliriz. Kısacası, yaşanan başkalaşımlar, ortamdaki farklılıkların ve çokluğun deneyimlenmesinden kaynaklanır. İnsanların, duygusal ve zihinsel yaşamlarındaki değişim ve başkalaşımlar, yeni toplumsal oluşumdaki çokluğun sürekliliği sonucu gerçekleşirler. Modernliğin üretildiği yer olan kent, farklılıkların ve çoğulluğun mekanıdır. Ütopyalar üretilerek, türdeşliğin hakim olduğu “ideal” kentsel mekanlar gerçekleştirilmeye çalışılmışsa da, ortamdaki çokluğun kendini sürekli olarak dayatması sonucunda, kurgulanan “ideal” kentler hiçbir zaman gerçekleşmemiştir. Dolayısıyla, çokluğun sürekli hale geldiği ve kendini tekrar tekrar ürettiği kentsel mekan ve zamanda her türlü türdeşlik inancının savunulması güçleşmektedir. Katı

olan herşeyin buharlaştığı yer ve zamanda, her türlü türdeş kimliğe olan inanç da zamanla buharlaşmaktadır. Öte yandan, farklı kimliklerin ve kültürel pratiklerin varlığının sebep olduğu korku ve endişe ile türdeş kentli kimliğinin gerçekleşebileceğine olan inanç, kent ve kentli kimliğindeki çokluğa direnen bir davranışı da geliştirmektedir. Kentte, kişisel farklılıklar ön plana çıkarken, bir şekilde de modernlik adı altında türdeş grupların/kimliklerin oluşturulması talebi söz konusudur. Böylesine ikilemlerin yaşandığı kent; karşıt oluşumların çatışırken, aynı zamanda da uzlaşmalarını olanaklı kılan mekandır. Kısacası, modernlik, dolayısıyla kent, evrensel aşamaları olan doğrusal bir gelişme değil, olumluların ve olumsuzların çokluğunun ya da farklılaşmasının görünür hale geldiği yer ve zamandır. Ayrıca kent, sadece farklı kültürlerin etkileşim içinde olduğu yer değil, aynı zamanda da kimliği belirli –tanımlı- olmayan topluluğun –kalabalığın- mekanıdır. (Frisby, 2000)

Modernlik, önceleri rasyonel düşüncenin –akılcılığın-, doğrusal bir yol izleyerek kentleri ve kentlileri gerçekleştirdiği yer ve zaman olarak kabul edilmiştir. Fakat farklılıkların sürekli olarak kendini dayattığı zaman ve mekanda, rasyonel düzende kurgulanan türdeş kentler ve kentliler hiçbir zaman gerçekleşmemiştir. Bu nedenle, “modernlik, kendi yanlış bilincinin ötesine geçen ve başından bu yana aslında yaptığı şeyin -ki bu belirsizlik ve çoğulluk üretimidir- ne olduğunu anlayan, rasyonel düzen ve mutlak hakikat gibi, en başta belirlenmiş amaçlara asla ulaşamayacağı gerçeğiyle kendisini uzlaştırır.”* Modern toplum, kendi tarihsel ve toplumsal koşullarının –gerçekliklerinin- farkında olan toplumdur. Kaldı ki, rasyonalite farklılık üreten bir makinedir; bilimi ve bilimin uygulama alanlarını harekete geçirerek farklı disiplinler ve farklı çözümler üretir. Ayrıca, rasyonalite zamandan, mekandan ve toplumsallıktan soyutlanmış olarak varolamaz. Dolayısıyla, kentleri gerçekleştiren tekil bir rasyonel düşünce değildir; birden fazla farklı rasyonaliteler bu süreçte etkilendirir. Farklı rasyonaliteleri üreten farklı kişiler ve gruplar söz konusudur. Bu nedenle, kentler, modernliğe doğru giden yolu içselleştirdiğine inanılan tek bir grup tarafından gerçekleştirilmezler. Yaşanan süreçte, farklılıkların her türlü üretiminin, toplumsal ve mekansal değişimlerini kentte algılamak mümkündür.

Modernliğin mekanı olan kentte, yaşanan her yeni gelişme, farklı bir yolla modern olması - görünmesi- gerektiğini hisseder, ve bunun kesinlikle yeni olduğunu vurgular. (Frisby, 2001) Fakat o anda yeni ve modern olan her oluşum, - toplumsal, kültürel, kentsel, sanatsal, vs.- kendisinden önce yaşanandan daha çok gelişmiş ya da daha fazla modern değildir.

* Cantell& Pedersen’in Zygmunt Bauman ile yaptığı söyleşi:
www.arkitera.com/forum/attachment.php?attachmentid=2708

Baudelaire, modernliğin içeriğini; yarısı geçici, kısa süreli (ömürlü), rastlantısal olan moda, ve diğer yarısı ölümsüz olan sanat olarak tanımlamıştır. (Frisby, 2001) Baudelaire'in modernlik tanımından yola çıkarak, modern sanat-metropol ve moda-metropol ilişkileri üzerinde düşünürsek; bu oluşumların birbirlerinin hem nedeni, hem de sonucu olduğunu söyleyebiliriz. Modern sanat, türdeşlikleri bozan bir güce sahip olduğu için ölümsüzdür. Çünkü, metropolde yaşayan bir sanatçının ürettiği bireysel işlerden hiçbirisi, şimdiye kadar üretilmiş eserlerin yaratıcılığının toplamını kapsamaz. Nitekim, metropol yaşamını deneyimleyebilen sanatçılar farklı eserler yaratabilirler, bu deneyimi yaşamadan bunları üretebilmeleri mümkün değildir. Sanatçı ve gözlemci; kenti dışarıdan izlemekten çok kalabalığın içinde, caddede, kenttedir; metropol yaşamının hareketliliğinin ve renkliliğinin sanatçılara yansması sonucunda, sanatçılar birbirlerinden farklı eserler yaratabilirler. Bu farklılıklar, düzenlenen sergilerde ve bienallerde gözlemlenebilir. Kendisini oluşturan öğelerin, sınırları belirlenmiş bir sergi alanında tekrar üretilmesi de kente özgü bir fenomendir. (Frisby, 2001)

Öte yandan, farklılıklara direnmenin ve yeni türdeşlikler yaratmanın bir yolu olarak moda, modernliğin geçici ve kısa ömürlü olan yönü olarak karşımıza çıkmaktadır. Belirli zaman aralıklarında moda olan sanatçılar ve sanat akımları, kentte –geçici- türdeş fiziksel çevrenin oluşmasını sağlamaktadırlar. Oluşturulan türdeş görünümeler ise, kendisinden sonra gelen sanat akımının etkisi ile kentsel mekandaki baskınlığını yitirmektedir. Böylece, geçici olarak elde edilmiş olan farklı türdeşlik adaları metropolde birlikte yer almaktadırlar. Modern sanatın ve modanın üretildiği yer olan metropol, sözkonusu kavramların da uzlaşmalarını olanaklı kılmaktadır. Türkiye’de ise, geleneksel dünya kavrayışlarının etkisi ile moda kolayca ideolojik nitelik kazanmaktadır. Bu nedenle, bir ideolojiyi temsil etmeyen, aksine türdeşlikleri bozan modern sanat bir meşruiyet krizi yaşamaktadır. Örneğin, kamusal alanlardaki soyut heykeller tanımlı bir ideolojiyi temsil etmedikleri zaman kimi gruplar tarafından sanat olarak kabul edilmemektedir. Oysa ki, modern sanat dünyada yaşananlara dair farklı perspektifler üretir ve işi kesinlikle “mutlak” olan ideolojiyi temsil etmek değil, aksine onun varlığını sorgulamak ve krize sokmaktır.

Sürekli toplumsal oluşumun yaşandığı kentler de tek bir ideolojiyi temsil etmezler. Ayrıca “kent, toplumsal nedenlerle meydana gelen mekansal bir oluşum değil, mekansal olarak şekillenmiş toplumsal bir oluşumdur.” (Frisby, 2001) Sürekli devam eden toplumsal oluşum,

kentsel mekanın kalıcı gibi görünen biçimlenmesinin, tekrar tekrar düzenlenmesine – gerçekleşmesine- neden olur. (Soja, 1989) Kentte, toplumsal ve ekonomik gelişmelerle yaşanan değişim ve başkalaşımların, estetik ve ekonomik sonuçlarını da algılamak mümkündür. Bu nedenle, 19. yüzyıldan beri modernliğin mekanı olan kent, modernliğin ve modern pratiklerin önemli tartışma eksenlerinden biri olmuştur. Kentte yaşayan her birey farklı duygusal ve zihinsel bir yaşama sahiptir. Modernöncesinde, insanların tinsel yaşamları birbirlerinden farklı olmuşsa da, bu durum hiçbir zaman modern zamanlardaki kadar açıkça ortaya çıkmamıştır. Çünkü, metropol, farklılıkların kendilerini açıkça ifade edebilmelerine olanak sağlamaktadır. Farklı meraklar ile farklı istekler üzerine kurulu bir toplum, yeni düşüncelerin ve fikirlerin oluşturulmasına elverişli bir ortamı da hazırlamaktadır. (Frisby, 2001) Benjamin'den Marx'a, Simmel'e, Berman'a ve Sennet'e uzanan, kent ve kentlilik üzerine yazılmış, geniş bir kuramsal yazın birikimi vardır. Modernlik sürecindeki toplumsal gerçekliklerin farkında olarak üretilmiş olan bu yazın birikimi, modernlik ile kent arasındaki ilişkiyi değerlendirirken, kent yaşamının kentte yaşayanların zihinsel ve duygusal yapısı üzerindeki etkilerini belirlemeye ve kentte oluşan yeni kültürü, kent insanını ve kentteki yaşamı anlamaya çalışmıştır.

Türkiye'de ise, modernliğin ve kentleşmenin tarihi genel olarak siyasal gelişmelerin eksenini üzerinden düşünülmüş ve yazılmıştır. Merkezi yönetimin şehir plancılarına yaptırdıkları imar planları ve çıkarttıkları imar kanunları ile kentlerin şimdiki durumunun tek sorumlusu olduğuna inanılmış ve süreç merkezi yönetimin siyasi ve idari etkinlikleri üzerinden anlatılmıştır. Çünkü, modernlik, siyasi otoritenin aldığı kararlar doğrultusunda uygulamaya çalıştığı bir değişim “programı” olarak kabul edilmiş, kent yaşamından kaynaklanan toplumsal değişimler, yaşanan başkalaşım süreci ve sonuçları, Türkiye kentsel tarihyazımında yer almamıştır. Kısacası, Türkiye'deki modernlik sürecini inceleyen araştırmalarda büyük kent; “modernleştirici atılımları edilgin biçimde bekleyen durağan bir alan olarak sunulmuş, kendi dinamikleriyle –aktörleri ile- kendine özgü modernliğini yaşayan ve aynı zamanda da modernliğe direnen bir mekan olarak kabul edilmemiştir.” (Tanyeli, 1997) Kentlerde, yaşanan “kontROLSÜZ” göç sonucunda ortaya çıkan “kötü” yapılaşma -gecekondulaşma-, arazi spekülasyonu, siyasilerin çıkarları doğrultusunda yapılan ve değiştirilen imar planları gibi konular Türkiye modernliğinin açmazları olarak görülmüş ve tartışmaların ana eksenine haline getirilmişlerdir. Ayrıca, bu tarihsel anlatılara göre; aydın kişilerden oluşan siyasi otorite, ülkenin çağdaşlaşması için kentsel ölçekte projelerin yapılması, “modernliğin kalıpları” ile tanımlı bir yaşam tarzının ve kentli kimliğinin inşa edilebilmesi için çalışmışlardır. Tüm

bunları gerçekleştirmeye çalışırken, zaman zaman “modernleşme projesine uygun planlama yapabilecek” yabancı mimarlardan da yardım almışlardır. Onlar modernliğin öğretmenleri, kentliler ise, öğrencileridir. Bu nedenle, Türkiye’de kentlilerin, öngörülen planlara uymamaları ve kendileri ile birlikte kentsel mekanlarını da dönüştürüyor olmaları sözkonusu bile olmamıştır.

Öyle ki; “değişim, paternalist, ebeveyn devletin değişmeye direnen çocuklarına zorla içirdiği ilaçtır. İlacı içenler onun yararının bilincinde olmasalar da gelecekte sağlıklarına kavuştuklarında kıymetini anlayacaklardır. Bu ideolojik konstrüksiyonda birbirini bütünleyen iki geleneksel metafor çifti vardır: doktor ve hastaları ile baba ve çocukları. Hastalar ve çocuklar, her ikisi de öz bilinçlerini bilge otorite karşısında susturması gereken edilgen astlar olarak tanımlıdır. Her ikisi de henüz kendi kararlarını verme yeterliliğinde olmayan, aynı nedenle de bu metaforik ilişki sürdüğü müddetçe sadece otoriteye boyun eğmesi gerekenlerdir.” (Tanyeli, 2004)

Modernlik, böyle bir öğretmen-öğrenci ilişkisi olarak kavramsallaştırılınca, gerçekleşen kentsel mekanlar, modernliğin olağan sonuçları olarak değil, olumsuzluk olarak değerlendirilmiş ve bu gelişmelerin sorumlusu olarak -öğretmenler- siyasiler gösterilmişlerdir. Çünkü, yaşanan gelişmelerin tüm sorumluluğu -babaya- siyasi otoriteye aittir. Modernliğin çocukları olan kentliler ise, yaptıkları hiçbir eylemin sorumluluğunu taşımak zorunda kalmamışlardır. Bu durum öylesine içselleştirilmiştir ki, kentliler de kendilerini yaşanan kentsel gelişme sürecindeki pasif ve masum grup olarak görmeyi tercih etmişlerdir.

Türkiye’deki kentsel planlama tarihinde, bu bağlamda en çok yargılanan siyaset adamı olarak, Menderes karşımıza çıkmaktadır. Sözgelimi, Kuban, Menderes döneminde yaşanan gelişmeleri; “sanayileşmekte geç kalmış “yarı-köylü toplumların” çağdaş dünya yorumlarının, iç göçlerle dolup taşan kentlere yansımalarının özgün bir örneği ve geç sanayileşen toplumların kontrol edemedikleri bir tarihi sürecin başlangıcı” (Kuban, 1998) olarak değerlendirmiş ve yaşananları şu sözlerle özetlemiştir:

“Büyük yol ve meydanların açılması için Menderes döneminde istimlak edilip yıkılan bina sayısı 7.2892a ulaşmıştır..... O dönemde ortadan kaldırılan, kesilen, yeri değiştirilen, gömülen tarihi yapıların, tarihi evlerin listesi oldukça kabarıktır. Ne var ki bu davranışlar Menderes’e özgü olmaktan çok, Türk aydınının, politikacısının ve mimarının, kısaca Türk kent kültürünün

–daha doğrusu kentlileşememiş ya da çağdaşlaşmamış geleneksel kültürün- genel davranışlarıdır.” (Kuban, 1998)

Oysa, yaşananlar modernliğin olağan sonuçlarından başka birşey değildir. 1950’lerde Türkiye’de yaşananlar, Berman’ın ayrıntıları ile anlattığı; 19.yüzyıl Paris’inde Haussmann’ın ve 20.yüzyıl New York’unda, Robert Mosses’in kentsel planlama projelerinin en yakın karşılığını oluşturmaktadır. (Berman, 1994) Benzerlik gösteren bu gelişmelerin ortak noktası, kentsel türdeşliğe olan inancı ve onu gerçekleştirme çabalarıdır. Modernlik sürecinde her türlü türdeşliğe olan inancın savunulması güçleşmesine rağmen bu inanç, tamamen terk edilmemiştir. Bu nedenle, modernlik sürecinde zaman zaman, benzer türdeşleştirici kentsel planlama projelerine ve uygulamalarına rastlamak mümkündür. Bu amaca yönelik yapılan uygulamalar, her yerde önlerindeki engelleri kolayca yıkabilmişlerdir. Bu davranış şekli ise, modernliğin yıkıcı yüzünden başka bir şey değildir. Haussmann’ın, çevredeki yapıları yıkarak oluşturmak istediği geniş bulvar ağı, kentteki ulaşımı düzenlerken, aynı zamanda da kenar mahalleleri temizleyerek, karanlık ve boğucu iltihaplı yığınlar arasında “nefes alacak yer” açmak için düzenlenmişti. (Berman, 1994) Haussmann’ın projesinde, “iltihaplı yığınların” iyileştirilip, türdeşleştirilmesi söz konusudur. Yaşanan süreçte, kentleri gerçekleştiren farklı aktörlerin davranış yapısı da değişken ve çelişkili olabilmektedir. Kimi zaman tarihi çevrenin korunması için mücadele eden gruplar, kimi zaman da kendi menfaatlerinin gerçekleştirebilmesi için yapıların yıkımını desteklemişlerdir. Modernlik, benzeri çelişkili ve tutarsız davranışların gözlemlenebildiği yer ve zamandır. Dolayısıyla, kent, olumlu ve olumsuzun birarada olduğu yer değil, olumluların ve olumsuzlukların farklılaşmasının gözlemlenebildiği mekandır.

Fakat Türkiye kentsel tarihyazımı, genellikle yaşanan süreci anlamak yerine sürecin tüm dinamiklerini olumlu ya da olumsuz olarak yargılama yolunu seçmiştir. Sözgelimi, Tekeli, kent insanının bu karmaşık davranış yapısını ikiyüzlülük olarak değerlendirmiştir. Yeterli düzenleme kurulamaması sonucu oluşan bu ikiyüzlülüğünün nedenini ise, herkesin düşük yoğunluklu alanlarda yaşamayı tercih etmesine karşın, kendi arsaları için yüksek imar almaya çalışmaları ile açıklamıştır. (Tekeli, 2001)

Modernliğin tarihinin, doğrusal bir çizgide ilerlediğine inanan Türkiye kentsel tarihyazımı da buna benzer pek çok yargı üretmiş ve bunların gerçekliğine inanmıştır. Kentler ve dinamikleri, beklenen doğrusal aşamaları gerçekleştirememekle yargılanmışlardır. Sanayileşmeyi, modernliğin miladı kabul eden Türkiye kentsel tarihyazımı, hangi tür

sanayileşmenin hangi ülkede nasıl yaşandığı, sonuçlarının ne olduğu ve Türkiye'nin bundan nasıl etkilendiği üzerine fikir yürütmemiştir. Oysa, kentlerin oluşumunu ve başkalaşımını yönlendiren önemli faktörlerden olan sanayileşmenin modernlikle ilişkisi de çizgisel ve evrensel değildir. Her ülkenin kendi doğal kaynakları, işgücü ve bilgi birikimi, sanayinin farklı kollarının, farklı biçimlerde gelişmesini sağlamıştır. Kimi ülkelerde tek hakim şehirler oluşurken, kimi ülkelerde ise liman kentleri, sanayinin geçiş yolu olan kentler oluşmuştur. Yaşanan süreç kimi zaman planlı, kimi zaman plansız gerçekleşmiştir.

Türkiye kentsel tarihyazımı, genellikle kontrol dışı kabul edilen ve idealize edilmiş ortama “entegre” olamayanları yok sayarak yazılmıştır. Çünkü, modernlik, kontrol edilebilir bir süreç olarak kabul edilmiştir. Bu anlayış çerçevesinde oluşan egemen tarihyazımın tartışma eksenlerinden bir diğerini, “modernleşme projesi” söylemi oluşturmaktadır. “Modernleşme projesi” kavramını, Yalın şu sözlerle tanımlamıştır:

“Türkiye’de, 1923 devrimiyle ulus-devlet olarak tanımlanan yeni bir sosyal, ekonomik ve politik yapı öneriliyordu. Yeni rejim, kimlik oluşturma savaşını bir dizi inkılap aracılığıyla yürütüyor, Osmanlı’nın barındırdığı heterojen yapıya karşı homojen bir Türk kimliği kurguluyor ve bu sosyal kimlik çerçevesinde hem geçmişini hem de geleceğini yeniden tanımlama çabası içine giriyordu. Sosyal, politik ve ekonomik hayatın bütününün çerçevesinde yapılacak bu köklü değişiklikleri ‘modernleşme projesi’ olarak adlandırıyoruz.” (Yalın, 2002)

Modernliği bir proje olarak gören Yalın, onu aynı zamanda, “evrensel sonucu” olan bir “gelişme” olarak değerlendirmiştir. Bir oluşturma –gerçekleştirme- eylemi sözkonusu olduğundan, modernlik yerine modernleşme kavramının kullanılması da rastlantısal değildir. Yaşadığı ve gelecekte de kendi olağanlığı içinde kendine özgü modernlik sürecini yaşayacak olan toplumun, kurgulanan şekilde “planlı” bir büyüme ve değişim yaşayarak “modernleşeceği” varsayılmıştır. Bu anlayışa göre; alınması gereken “doğru” kararlar doğrultusunda yapılması ve uygulanması gereken planlarla, gerçekleştirilmesi gereken türdeş bir kentli kimliği, kent kültürü ve kentsel mekan söz konusudur. Modernlik, türdeş kimlik oluşturulabileceği inancının kaybolması iken, Yalın’ın tanımlamasında türdeş kimlik oluşturma, hatta bunun savaşının aracı olarak anlatılmıştır. Modernliği, hedeflenen tek ve somut bir sonuç olarak görünce; her toplumun toplumsal, ekonomik ve siyasal hayatında gerekli koşulları sağlayınca, benzer biçimde modern olabileceğine inanılmıştır. Oysa, her

toplum kendine özgü toplumsal, tarihsel ve ekonomik koşullarının etkisi altında, modernlik ve kentleşme sürecini kendine özgü olarak yaşamaya devam etmektedir. Kaldı ki, modernlik tek defaya özgü olarak üretilip, sonsuza kadar aynı kalacak kapalı bir oluşum da değildir; zamanla değişir ve gerçekte mekansal gelişmesini hiçbir zaman tamamlamaz. (Soja, 2000) Kentleşme ve kentlileşme, modernlik sürecinin, dinamik ve değişken pratiklerindendir. Bu nedenle, modernliği proje olarak değerlendiren bakış açısının kavramsallaştırdığı kent ve kentleşme süreçleri gerçekliklerle örtüşmezler. Kentte yaşayan bireylerin, birbirinden çok farklı zihinsel yapısı, istekleri ve merakları olduğu göz önünde bulundurulursa; şehir plancılarının kent için uygulamak istedikleri planın, kentte yaşayan herkes tarafından kabul edilmesinin, herkesin yaşam tarzını bir anda belirlemesinin ve değiştirmesinin mümkün olmadığı anlaşılabilir.

Modernleşme projesi söylemiyle yola çıkıp kenti ve kentte yaşayanları, kentsel gelişim tarihinde etkisiz olarak gören Türkiye kentsel tarihyazımı; planlama yapılırken nüfus artışının doğru hesaplanmadığı, doğru çözümler üretilmediği, üretilenlerin uygulanmadığı, tüm bu gelişmeler sonucunda da kaçınılmaz bir karmaşanın ve bozulmanın hakim olduğu kentleri anlatır. Kısacası, Türkiye'deki kentsel tarihyazım, kenti toplumsallığından soyutlayarak ele aldığı için yaşanan mekansal ve toplumsal değişimleri "bozulma" ve "çarpıklık" olarak değerlendirmiş ve gerçekleşen "çarpık" kentsel görünümün suçlularını bulmaya çalışmıştır. Bu bakış açısıyla hazırlanmış ve mimar-ist dergisinde yayımlanmış olan, "Kent ve Planlama" dosyasının, sunuş metni şu sözlerle başlamaktadır:

"Sanayi devrimi sonucu kentlerin yaşadığı büyük değişim ve yıkımdan bu yana, "kent" denen olgu ve geçirdiği değişimler, insanlığın gündemini, tarihin daha önceki dönemlerinde hiç olmadığı kadar yoğun biçimde işgal eder oldu. Sanayi devriminin yol açtığı hızlı kentleşmenin kentlerin çehrelerinde yarattığı değişim, sanayi kentinin isyan ettirici manzaraları 19. yüzyıldan bu yana yoğun biçimde tartışılıyor ve eleştiriliyor. Kentlerin büyümesini ve gelişmesini kontrol altına alabilmek için yeni yollar, yeni kavramlar, yeni kuramlar oluşturuldu ve oluşturuluyor. Bu çerçevede "kent planlama" kavramlaştırıldı, bölge planlama-ülke planlama sistemleri oluşturuldu. Son 20 yıldır ise planlama anlayışı ciddi bir saldırıyla karşı karşıya. Ama sonuçta, çağdaş kentin, insanı tedirgin eden, kentleri kentliden kopararak sadece ekonomik işlevli bir kar mekanizmasına dönüştüren yapısında değişen bir şey yok. Anlaşılan o ki, "çağdaş kent", 20. yüzyılın olduğu kadar 21. yüzyılın da ciddi sorunlarından biri olmaya devam edecek." (Mimar-ist, 2001/3)

Yukarıdaki sunuş metninden de anlaşılacağı gibi, Türkiye’de genel olarak kentleşme kavramına, dolayısıyla, modernliğe çözülmesi gereken bir sorunmuş gibi bakılmıştır. Kentin insanlığın gündemini meşgul etmesinin nedeni, moderliğin mekanı olduğu için değil, isyan ettirici manzaraları olarak anlatılmıştır. Modernliği, sadece bir dert gibi gören bu düşüncede tümüyle sorunlardan arınmış bir modern toplum sunma eğilimi söz konusudur. Fakat bunu yaparken “iki yüzyıldan beri modern hayatın temel olguları haline gelmiş “tüm toplumsal ilişkilerin kesintisiz sarsılışını, bitmek bilmeyen belirsizlik ve heyecanı” hesaba katmaz.” (Berman, 1994) Tümüyle sorunlarından arındırılmış bir modern toplum gerçekleştirme çabası içinde oluşturulan bu ve benzeri söylemler, modernlik sürecini, tanımlı bir ortamı ve mutlak sonu olan kontrol edilebilir bir gelişme olarak kabul etmişlerdir. Bunu, modernlik sürecindeki istikrar beklentisi olarak da yorumlayabiliriz. Ortamdaki farklılıkların sebep olduğu belirsizlik, çelişki, değişkenlik ve çokluk endişe verici olarak değerlendirilmiştir. Kentsel mekanlarda ve kentli kimliğinde, kurgulanan türdeşliğe ulaşamaması, çoğu zaman geri dönüşü olmayan, toplumsal bir başarısızlık olarak kabul edilmiştir. Sözelimi, Tekeli, Türkiye’de kentleşme sürecinde; merkezi ve yerel yönetimlerin, yanlış uygulamaları ve çıkarttıkları af yasaları ile kentin “modernitenin anlayışının dışında” dönüşmesine neden olduğunu savunmuştur. Tekeli’ye göre 1980 sonrasında, “kent planlaması okullarında kentin bütünlüğü okutulmasına karşın, pratikte varlığını sürdüren kent planlarının, organik bütünler olmaktan çıkmış, bir mevzi planlar kolajı haline” (Tekeli, 2001) gelmesi ile kentin “bütünselliği” gerçekleşmemiştir.

Tekeli’nin söz ettiği, kentsel bütünlük; modernlik sürecinde çoğulluğun oluşturduğu belirsiz, çelişkili ve değişken ortamda, kalıcı ve katı istikrara duyulan özlemdir. Oysa, “bu dünyada istikrarın tek anlamı, antropi ve yavaş yavaş ölmektir. İlerleme ve büyüme hissimiz ise yaşadığımızı bilmenin tek yoludur. Aynı şekilde, toplumumuzun çözülmekte olduğunu söylemek, onun canlı kanlı olduğunu söylemekten başka bir şey değildir.” (Berman, 1994)

Sürekli değişkenlik gösteren, belirli kalıpları ve sınırları olmayan bu ortam her sınıftan insanı etkilemektedir. Durağan olmayan, kimlikler ve sınıflar arası geçişlerin mümkün olduğu yer ve zamanda yaşayan insanlar kişisel ve toplumsal hayatlarında değişikliğe açık olmak ve onu pozitif anlamda istemek, peşinden koşmak ve ona uymak zorundadırlar. Modernliğin, olağan sonucu olan toplumsal ve ekonomik belirsizliklerin nedeni kentlerdeki nüfus artışı ve farklılaşmasıdır. Ortamdaki çokluk ve belirsizlikler dünyanın her yerinde farklı ırklara ve

kültürlere karşı korku geliştirilmesine neden olmuştur. Değişimin ve belirsizliğin sürekliliğini kaybetmediği bu süreci, burjuva çağı ile özdeşleştiren Marx ise “Burjuvazinin sürekli olarak üretim araçlarını, üretim ilişkilerini ve onlarla birlikte tüm toplumsal ilişkileri devrim sürecinden geçirmeksizin varolamayacağını” savunmuştur. Durağan ve kendi içinde tutarlı geleneksel ilişkilerin geçerliliklerini yitirerek buharlaştığını düşünen Marx, bu sayede “insanların yaşamlarının gerçek koşulları ve diğer insanlarla ilişkileriyle ciddi olarak yüzleşmek zorunda kaldıklarını” anlatmıştır. (Berman, 1994)

Türkiye’deki kentsel planlama tarihi ise, genellikle kentlerin sadece fiziksel görünümlerini yargılamak üzerine kurulmuştur. Yeni oluşan toplumsal yaşamda; bireylerin yaşadığı kişisel, toplumsal ve ekonomik değişimlerle diğer insanlara ve kentsel planlamaya karşı nasıl bir davranış geliştirdikleri ve kentlerini nasıl dönüştürdükleri, bu tartışmaların içinde yer almamıştır. “Kentsel modernleşme sadece fiziksel planlama mı demektir; yoksa, kentin görüntüsünden çok, içinde yaşayanların varolma ve düşünme süreçlerine ilişkin epistemolojik nitelikli köklü bir değişikliği midir?” (Tanyeli, 1997) Yaşadığı kenti dönüştürürken planlama kavramını geliştiren de, zaman zaman yapılan planları kendi çıkarları doğrultusunda bozan da yine aynı modern kent insanı değil midir? Bunlara benzer toplumsal içerikli sorular sormayınca, kent üzerine yapılan tartışmaların eksenini; iyileştirilebileceğine pek de inanılmayan “kötü” ve “yozlaşmış” kentsel mekanlar ile “kentlileşemeyen köylüler” oluşturmuştur. Sözgelimi, Kuban, Türkiye’deki fiziksel çevre-kent ilişkisi üzerine yazarken; kente yapılan göçün “kontROLSÜZ” olduğunu, “köyden kente gelenlerin kenti işgal” ettiğini, bu nedenle, gerçekleşen fiziksel çevrede kontrol edilenin, edilmeyene göre çok daha sınırlı olduğunu savunmuştur. Kuban’a göre, “toplumda kentin fiziksel imgesini normlaştıran geleneksel kuramsal, estetik ya da idari bir otorite” oluşamıştır. Bu nedenle, İstanbul ne bir batı kenti, ne bir islam kenti, ne de geleneksel bir Türk kenti olamamıştır. (Kuban, 1998)

Sanayileşme sürecinde kentlerin oluşması, bu oluşumun yaratıcılarının, kentlere göç etmesi kaçınılmaz ve olağan bir gelişmedir. Bu olağan süreci kontrol altına almak ise mümkün değildir. Kontrol etme kavramının modernlikle ilişkisi sorunludur. Çünkü, kontrol edilen bir ortamın tüm koşulları –nüfus yoğunluğu, kültürü, iklimi, coğrafyası, vb...- belirlenmiştir ve bu koşulların değişiklik göstermesine kontrol mekanizması olan otorite tarafından izin verilmez. Dolayısıyla, kontrol mekanizması, çokluğun ürettiği sürekli değişim ve başkalaşımların yaşandığı herhangi bir ortamda etkin olamaz. Sadece, her grubun farklı yollarla müdahalelerde bulunarak, kentlerini kendi kent anlayışları, yaşam tarzları ve siyasi görüşleri

doğrultusunda dönüştürme çabası gözlemlenebilir. Kentsel mekan aslında, toplumun bir ifadesi değil, kendisidir. Sürekli devam eden toplumsal oluşum sürecinde, toplum içindeki baskın grup, kentsel mekanların dönüştürülmesinde daha etkin olabilmektedir. Türkiye’de yaşanan kentleşme sürecini anlayabilmek için kentteki baskın grubun kimlerden oluştuğunu ve mekanların biçimlenmesindeki etkilerini araştırmak, yaşanan sürecin gerçekliklerinin kavranabilmesi için önemli bir adım olabilirdi.

Kentsel mekanları, ancak toplumsallığından soyutlayarak ele alınca, bürokratik bir kontrol mekanizmasının varolabileceği düşünülebilir. Bu nedenle de yaşanan göç öngörülenden fazla olunca kontrol mekanizmasının doğru çalışmadığına inanılmıştır. Kentsel planlamaya ve gelişmeye, bu çerçeveden bakan Kuban, kente hakim olan düzensizliği; “kent çevresinde hiçbir düzen görüntüsü veremeyen yeni mahalle ve semtler, oradan buradan biten yüksek yapılar, bir türlü aynı hizaya gelemeyen saçaklar, yayaya küsmüş kaldırımlar, bitmişlik görüntüsüne bir türlü kavuşamayan yol döşemeleri, çirkin, eğri büğrü direkler ve yer altına bir türlü giremeyen elektrik ve telefon telleri, her yağmurda su baskınına uğrayan yol ve meydanlar, tahammül edilemeyen kokusuyla Haliç ve adı dere kalmış birkaç kanalizasyon akıntısı, çöp, su, egzoz ve duman...” olarak tarif etmiştir. Ayrıca bu düzensizliğin, gecekondu mahallelerinde değil, yüzlerce yıl yaşamış tarihi bir kentin en bakımlı yerlerinde gözlemlenebildiğini de sözlerine eklemiştir. (Kuban, 1998) Gecekondu mahallelerinde göz yumulabilecek kimi olumsuz çevre koşullarının, kent merkezlerindeki varlığını kabul etmek istemeyen Kuban’a göre, “olumsuz fiziksel koşullar” ve “kaos” kente ait olamaz. Kentin gelişmesinin kimi kısıtlayıcı yasalarla kontrol edilerek, modern kentsel mekanlar oluşturulabileceğini savunan Kuban, sözlerine şöyle devam etmektedir:

“İlginç olan şu ki, insanın düşünce ve sanat üretimi, kültürel etkinlikleri, fiziksel çevrenin en üst düzeyde kontrol edilebildiği ortamlarda daha iyi gerçekleşir, uygarlık görüntüsü oluşur. Uygarlığa dönük kültür üretimi, sayıya, yoğunluğa, kalabalığa, yani kente gereksinme duyar. Ne var ki, kalabalık, fiziksel çevresini kontrol edemediği zaman kent toplumu olamıyor, yani kent gerçekleşmiyor.” (Kuban, 1998)

Kentte yaşayan sanatçıların, kentlerdeki çeşitlilikten dolayı daha üretken hale geldiklerini kabul eden Kuban, bu durumun ancak kentin fiziksel çevre koşullarının “kontrol” edilebilmesi ile gerçekleşebileceğini savlamaktadır. Oysa, tüm koşulları kontrol altında olan katı istikrarın ve türdeşliğin hakim olduğu bir yerde yaratıcılığın, dolayısıyla, üretkenliğin gelişmesi pek

mümkün değildir. Kaldı ki, kentlerin ancak ortamdaki belirsizlik ve kaosun kontrol altına alınması ile gerçekleştirebileceğini savunan Kuban, modernlik sürecinin gerçeklikleri ile ilgili çelişki yaşamaktadır. Aslında, kentlere farklı bir yönden bakılabilirse, kentlerin kimi kötü fiziksel görünümüne ve olumsuzluklarına rağmen, hiç tükenmeyen bir hayat kaynağı olduğunu görülebilir. (Frisby, 2001) Çünkü kent yaşamı sayesinde, zihinsel ve duygusal dünyamızda oluşan değişiklikler ile dünyadaki gelişmeler ilgimizi çeker ve bunları takip etme ihtiyacı duyarız. Kısacası, hayata –uluslararası disiplinlere/pratiklere- dahil oluruz ve dünyadaki değişim dalgasını takip ederiz. Çünkü, “modern olmak, kişisel ve toplumsal yaşamı bir girdap deneyimi gibi yaşamak; insanın kendini ve dünyasını sürekli bir çözülüş, yenilenme, sıkıntı, kaygı, belirsizlik ve çelişki içinde bulması demektir. Kısacası, katı olan her şeyin ergiyip havaya karıştığı bir evrenin parçaları olmaktır... Öte yandan bir modernist olmak, insanın kendini bu girdabın içinde bile bir şekilde evinde hissetmeyi başarması, bu girdabın ritimlerini özümsemesi; bu girdabın akıntıları arasında, mahvedici akışının ortaya çıkmasına izin verdiği gerçeklik, güzellik, özgürlük ve adalet biçimleri arayışında olmak demektir.” (Berman, 1994)

Berman’ın sözünü ettiği girdap ev, kentten başkası değildir. Kent insanı, oluşturduğu yeni toplumsal ortamla birlikte yeni alışkanlıklar da edinir, ve bu zamanla yeni bir hayat tarzına dönüşür. Hep akıntıda dalgayı takip ederek, yönlendirmeye çalışarak ortamdaki belirsizlikle mücadele ederken, bu girdapta –kentte-, kendisini yine de güvende ve evinde hisseder. Modern kentli, zaman zaman kendi menfaatleri doğrultusunda toplumsal gruplara üye olmayı tercih etse de bireyselliğini korumaya çalışır. Türkiye’de ise, modernlik sürecinin aktörleri olan kentlilerin olağan olan bu gibi davranışları “olumsuzluk” olarak değerlendirilmiştir. Türkiye’nin modernlik sürecini ve dinamiklerini genel olarak eksik ve olumsuz olarak değerlendiren Tekeli de, periferide yaşanan kentleşmeyi, bu süreçte yaşanan “olumsuzlukları” ve kendi deyişiyle “başarısızlıklarımızı”, popülist politikalardan, kentsel alanda oluşan rant ekonomisinden ve kentli yurttaşın oluşamayışından kaynaklandığını savunarak, yaşananları şu sözlerle anlatmıştır:

“İkinci Dünya Savaşı sırasında gelişmekte olan ülkeler genellikle popülist politikalar izlemişlerdir. Bu eğilim ister otoriter ister demokratik rejimlerde olsun, değişik biçimlerde dahi olsa, çok güçlü olarak ortaya çıkmıştır. Bu ülkelerin dünya ekonomisine eklemlenme biçimi ve uyguladıkları modernite projelerinin bu eğilimi yarattığı söylenebilir. Bu ülkelerde geleneksel yapılar çözülmeye başlamış ve bunun sonucunda hızlı kentleşme ortaya çıkmıştır.

Ama bu ülkelerdeki geleneksel yapılarıdaki çözülme kentlere gelen bu grupları yeni bir toplumsal düzene entegre edecek hızda olmamıştır. Yeni ilişki biçimleri gelişmemiş, sivil toplum kurumları oluşmamış, toplumsal ve siyasal ideolojiler kristalize hale gelememiştir.” (Tekeli, 2001)

Tekeli'nin sözleri, çevre ülkelerinde yaşanan kentleşme sürecini evrenselleştiren ve aynı zamanda da yargılayan bir açıklamadır. Oysa, kentleşmenin farklı özellikler gösterdiği ülkelerdeki geleneksel kültürdeki çözülme sürecini araştırırken; geleneksel -sözlü- kültüre sahip toplumların modern -yazılı- kültüre sahip bilgi toplumlarından farklılıkları üzerine akıl yürütmek yaşanan sürecin gerçekliklerinin anlaşılmasını sağlayabilirdi. Kuşkusuz bilgiyi üreten toplumla, onu verili kabul edip kullanan geleneksel toplumdaki, toplumsal ilişkiler gibi, bu toplumların gerçekleştirdikleri kentsel mekanlar da farklılık göstereceklerdir. Çünkü, daha önce de belirtildiği gibi, kentsel mekanlar, sürekli devam eden toplumsal oluşumla birlikte tekrar tekrar üretilirler. Gerçekleştirilmek istenen toplumsal düzene, kentlinin entegre olamamasından söz eden Tekeli, üstü kapalı olarak “kentlileşemeyen köylülerden” söz etmektedir. Ayrıca, kentli olamayan bir çoğunluğun yaşadığı kentte siyasal ve toplumsal ideolojilerin kristalize hale gelememesinden şikayet etmektedir. Oysa ki, kristalize olma, donma halini modernlik barındırmaz. Tam tersine akışkan, belirsiz ve değişken ortamlardan söz edilebilir. Hayal edilen kentsel mekanların oluşturulamamasının nedenini, arazi spekülasyonunu üreten popülist politikalar sonucu, yurttaşlaşamayan bireyler nedeniyle kurulamayan “regülasyon rejimi” olarak kabul eden Tekeli; popülizmin kriz yumuşatıcı karakterinin, Türkiye gibi gelişmekte olan, ve kentleşme sürecinin çok hızlı yaşandığı ülkelerde, önemli krizlerin doğmasını önlediğini de savunmuştur. Tekeli'ye göre, popülist politikaların neden olduğu “gelişme biçimiyle İstanbul merkezi yık-yap süreçleriyle sürekli yoğunlaşan, çevresine bir yağ lekesi gibi yayılan bir form kazanmıştır. Bu form içinde kentin saçaklarında yer seçen, sürekli olarak konut gelişmeleri tarafından yakalanan sanayi, uzmanlaşmış alt yerleşmeler yaratamamıştır ve yoğunlaşan kentin çevresinde sanayiler ve gecekondu birbiri izleyen halkalar oluşturmuştur. Kent bu gelişmesi içinde sürekli olarak yeşil alanlarını ve boşlukları yok ederek gelişmiştir...1980'lere ulaşıldığında nüfusu 4,6 milyona ulaşmış olmasına karşın, bir metropoliten kent olmaktan çok, çevre değerlerine duyarsız bir biçimde büyüyen azman bir sanayi kenti haline gelmiştir.” (Tekeli, 2001) Oysa, metropol; farklı zamanların entelektüel güçlerinin bir arada bulunduğu, modernliğin ve modern mimarlığın mekanıdır. Metropol de, aslında modernlik gibi doğrusal bir gelişmenin sonucunda ulaşılabilecek istikrarlı bir ortam değil, dönüşüm ve başkalaşımların ve de sürekli yeni

başlangıçların yaşandığı yerdir. Hızlı bir değişim ve yapılaşma yaşanan metropolde; insanlar günlük koşuşturma ve varolma savaşı içinde kendilerini dinleyemezler, her şeyden sıyrılıp objektif olarak içinde yaşadıkları kente bakamazlar. Bu nedenle, kentin hızla büyümesi çoğu zaman bozulma olarak algılanmaktadır. Değişim o kadar hızlı yaşanır ki, kentin eski görünümünü ve geçirdiği evreleri hatırlamak mümkün olmaz. (Frisby, 2001) Sürekli değişimi arzulayan ve onun peşinde koşan kent insanı, çevresindeki gelişmelere karşı çoğu zaman duyarsız kalırken, bazen yaşananlardan hoşnutsuz olup, gelişmeleri bozulma olarak değerlendirebilmektedir. Çünkü, değişim çok hızlı yaşandığı için bu süreçte kendisine bir yer edinmeye çalışan kentli, bu girdapta zaman zaman, geçmişin daha sorunsuz, düzenli ve huzurlu olduğuna inanmak ister.

Türkiye’deki egemen kentsel tarihyazımı ile aynı görüşte olan Tekeli’nin sözlerinden, kentsel gelişmeleri objektif olarak değerlendirmedeği ve bunun sonucunda da İstanbul’u, “azman bir sanayi kenti”ne dönüşmekle yargıladığını anlayabiliriz. Oysa, kentsel planlama tarihi üzerine yazarların gelişmeleri yargılamak yerine anlamaya çalışmaları, Türkiye modernlik sürecinin anlaşılabilmesini ve verimli tartışma eksenleri oluşmasını sağlayabilirdi. Tekeli, kentsel planlama sürecinde; farklı işlevler için ayrılan bölgelerin zamanla iç içe geçmesi, öngörülen düzenin sürekliliğinin kullanıcılar ve yöneticiler tarafından değiştirilmesi ile biçimlenen kentsel mekanları, yozlaşmanın ve bozulmanın hakim olduğu yerler olarak anlatmıştır. Yaşanan bozulma sonucunda da, kentlerin geri dönüşü olmayan, kontrolsüz bir büyüme yaşadığına inanmıştır. Tekeli’nin yaptığı gibi; çevresinde yaşananları anlamak yerine yargılamak üzerine kurulmuş olan egemen kentsel tarihyazım, “çarpık kentleşme” ve “kentlileşemeyen köylüler” gibi birtakım içeriksiz kavramların üretildiği bir alan haline gelmiştir. Sözkonusu kavramlara, ne merkez ülkelerinde, ne de diğer çevre ülkelerinde rastlanmaz. Bunlar, Türkiye’ye özgü kavramlardır. Kent üzerine yazarların hemfikir olduğu, sözkonusu kavramlar, kentsel planlama tarihi yazımında sık sık karşımıza çıkmaktadırlar. Öyle ki, Tabanlıoğlu, Hasol ve Tekeli, “çarpık kentleşme” konusundaki görüşlerini belirtmek üzere toplantı düzenleyip, halkı ve devleti bu konuda uyarmayı uygun görmüşler (görev bilmişler) ve bu kavramı şu sözlerle açıklamışlardır:

“Çarpık kentleşme, kentlerin, nüfus patlaması sonucunda, plansız ve denetimsiz olarak, gelişigüzel, altyapısız, her türlü estetik kaygıdan uzak bir şekilde merkezden dışa doğru adeta bir ur gibi büyümesidir. Bu durum çevrede, insanca yaşamaya olanak vermeyen ilkel yerleşmelerin kenti kuşatmasına, merkezde ise mevcut dokunun tahribine, tarihsel, kültürel ve

doğal değerlerin yok olmasına yol açmaktadır. Sonuç, kentlerin ölümü, insanların fakirliği, toplumun düzensizliğidir.” (Yapı 1991, s:115)

Aslında, çarpık olan yaşanan göç ve kentin gelişimi değil, geliştirilmiş olan bu ters modernlik bilincidir. Tüm bu çarpık düşünce sisteminin altında ise, batıdaki kentlerin şimdiki zamanının idealize edilmesi vardır. Çünkü, merkez ülkelerin modernliğin aşamalarını olması gerektiği gibi geçtiğine ve Türkiye’nin sadece bu gelişmeleri aynı şekilde uygulaması halinde sorunsuz ideal kentler oluşturabileceğine inanılmıştır. Halbuki, her ülkenin farklılık gösteren tarihsel, toplumsal, kültürel ve siyasal koşulları ile mevcut sermayesinin, tanımlı türdeşlikler üretmesi mümkün değildir. Dolayısıyla, hiçbir ülkenin kentlerinin sorunsuz oluşmadığının ve birbirlerinden farklı kentsel mekanlar gerçekleştirmelerinin olağanlığını kabul etmek gerekir. Böyle bir kabulle yola çıkmak, kentsel planma tarihine farklı bir perspektiften bakmamızı sağlayacaktır. Nitekim, “modernlik, doğru ve yanlış tarz, doğru ve yanlış kültür gibi keskin ve hızlı ayırım yollarının olmadığı anlamına gelir.... Dolayısıyla gidebileceğiniz, sadece bir başka yorum olacaktır. Yanlıştan doğruya değil, yorumdan bir başka yoruma.”*

* Cantell& Pedersen’in Zygmunt Bauman ile yaptığı söyleşi, :
www.arkitera.com/forum/attachment.php?attachmentid=2708

3. TÜRKİYE'DEKİ "HAYALİ" KENT SORUNALI: "İDEAL" BATI KENTİ İNANCININ ETKİLERİ

Türkiye’de kentsel planlama tarihi üzerine yazılanların anlatım eksenlerinden biri olarak, batılılaşma kavramı karşımıza çıkmaktadır. Modernlik, mekansal, toplumsal ve kültürel alanda batının mevcut durumunun idealize edilmesi olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle, Avrupa’nın idealize edilmiş şimdisi, Türkiye’nin “modernleşme projesi” olarak anlatılmıştır. Böyle bir sınırlama ile düşünülünce, modernlik çoğulluğun ve farklılıkların görünür hale geldiği yer ve zaman olarak değil, üretilmiş ve ideal formu olan türdeşlik içeren soyut bir kavram olarak görülmüştür. Bu nedenle, modernliğin mekanı olan kentlerin de batı kentlerindeki fiziksel ve toplumsal özelliklere sahip olması hedeflenmiştir. Sözelimi, Tekeli, modernleşme projesinin aslında kentsel gelişme projesi olduğunu açıklayarak kentleşmeyi ve kentlileşmeyi şu sözlerle anlatmaktadır:

“Modernitenin ekonomik boyutunun gerçekleşebilmesi için toprağa bağlı köylü kitlelerin çözülerek hareketlilik kazanması; toplumun bireylerinin, ekonominin gerek duyduğu emeği, gerek duyulan yerde ve anonim ilişkiler içinde sunabilmesi gerekir. Bunun gerçekleşmesinin yolu kentleşmedir. Kentleşen nüfusun anonim yeni ilişki biçimleri içine girmesi, yeni değerleri benimsemesi ve bir kültürel dönüşüm gerçekleştirmesi beklenmekte; bu kültürel dönüşüm kentlileşme diye adlandırılmaktadır. Kentleşme/kentlileşme ile çağdaşlaşma projesinin gerçekleştirilmesi iç içe süreçlerdir.” (Tekeli, 1998)

Tekeli, kentleşme ve kentlileşme kavramlarını, kente yeni gelenlerden beklenen davranış biçimleri ve gerçekleştirmeleri gereken kültürel dönüşüm bağlamında değerlendirmiştir. Kentlerin, modernliğin üretildiği mekan olduğunu kabul etse de; kente yeni gelenlerin yaşadıkları mekanı dönüştürebilecek bilgisi ve kültürü olmadığına, sadece kendilerine sunulan çağdaş –batılı- mekanlarda kendilerinden beklenen bir kültürel dönüşüm yaşamaları gerektiğine inanmaktadır. Tekeli’ye göre, kente yeni gelenlerin, mevcut kültürlerini, yaşam tarzlarını, alışkanlıklarını, geldikleri bölgedeki gibi sürdürmeleri kabul edilemez. Çünkü, bunun yaşanması, “modernleşme projesinin” gerçekleştirilmesine engel olarak görülmektedir. Modernliği, uygulanacak ideal bir forma indirgeyen bu düşünce, yerel kültüre ancak folklor çerçevesine sığabilecek kadar bir yer tanır ve sadece kendi halinde yaşanmasını kabul eder. Kesinlikle modernlik kavramının saflığının –batılı olmasının- “islami” ya da “Türk” gibi bir niteleyici sıfatla bozulmasını kabul etmez, ideal formu bozan herşeyi dışlar. (Keyder, 1998)

Türkiye’deki kentlerin, batı kentleri gibi planlanması, inşa edilmesi, yönetilmesi, kentlilerin de batılı gibi davranması ve aynı kültüre sahip olabilmesi “modernleşme projesinin” amaçlarıdır. Kısacası, geleneksel kimliğin üstünün batılı olan örtüyle örtülmesi ile “türdeş” “uygar” kentli kimliğinin oluşturulması hedeflenmiştir. Ayrıca, Batı kentleri gibi kentler oluşturulabilirse, burada yaşayan kentlinin de hızla değişip batılılaşacağı –kentlileşeceği- varsayılmıştır. Çünkü, modernlik salt biçimsel bir değişim olarak görülmüştür. Oysa ki, Avrupa kentlerine benzer kamusal alanlar oluşturulsa bile, kullanıcılar bu alanları zaman içinde kendi yaşamlarına dahil etmişlerdir. Oluşturulan kamusal alanlar beklenildiği gibi insanların hayat ritmini ve alışkanlıklarını değiştirmemiş, aksine bu alanlar kullanıcıları tarafından zaman içinde değiştirilerek gerçekleşmiştir. Bu nedenle, idealize edilen formun fiziksel koşulları sağlansa bile, tam olarak batıdaki kamusal alan oluşmamıştır. Çünkü, kamusal alanlar kullanıcı olmadan varolamazlar. Fakat Türkiye’de kentte oluşturulacak biçimsel değişikliklerle kentlilerin de değişebileceğine ve bunun sonucunda türdeş bir kentli kimliğinin oluşturulabileceğine olan inanç egemenliğini korumaktadır. Örneğin; Sıhhiye’de inşa edilen modern yapıları ve oluşturulan kamusal alanları, modern batı kenti kavramı ile ilişkilendiren Kılınç, yaşanan süreçteki “biçimselliği” şu sözlerle anlatmaktadır:

“Yeni Türkiye’nin başkenti de, diğer Avrupa başkentleri gibi modern sokakları, geniş bulvarları ve çağdaş yurttaşlarıyla, yeni bir zamanı ve uygarlığı çağrıştıracaktır. Ve bu projenin hayata geçmesi de ancak, modern yaşamın bire bir mekansal karşılıklarının üretilmesi ile gerçekleşebilir. Bu nedenle, geleneksel kent dokusunun -kendi halinde yaşamını sürdürse bile- hayatın merkezinde olması artık mümkün görünmüyor. Yepyeni ekonomik ve sosyal ilişkilerin dokuduğu, yepyeni bir kentsel organizasyondur Anadolu’nun orta yerinde kurulmaya çalışılan. Eğer ille de akılda kolay yer edecek bir sınıflama üretmek gerekiyorsa, buna “biçimsel” neden adı verilebilir.” (Kılınç, 2002)

Kılınç da, Türkiye’deki egemen kentsel tarihyazımı ile aynı görüştedir. Bir kentte geniş bulvarlar, modern sokaklar ve parklar varsa çağdaş kentli de aynı süreçte, hem de iyi bir yurttaş olarak yeni bir kimlik kazanacaktır. Modernlik, yani batılılaşma; ülkenin üzerini bir anda kaplayan bir örtüdür sanki. Bu örtünün altında, artık rahatsızlık verecek bir kent ve kentli grubu olamaz. İdeal kent, bu örtünün altında sonsuza dek “bozulmadan” varolacaktır. Oysa, bulunduğu ortamdan ve birlikte yaşadığı insanların varlığından hoşnutsuz olmak modern insana özgü bir davranıştır. Ayrıca, hayal edilen türdeş kentli kimliğinin, modernliğin

üretildiği bir ortamda oluşturulması mümkün değildir. Türkiye kentsel tarihyazımı, tüm söylemlerini, hayal edilen batı kenti ve kentli kimliği üzerine kurmuş ve ideal batı kentine ve kentlilerine bir türlü sahip olamamaktan yakınıp, tüm enerjisini bu kötü oluşumun ve bozulmanın sorumlularını bulmaya adanmıştır. Bu nedenle, kentsel tarih üzerine yapılmış kuramsal çalışmalara rastlamak pek mümkün değildir. Çünkü, hiçbir zaman yaşanan süreci anlamak üzere bir çalışma yapılmamış, sorular her zaman “niçin” ile sorularak yaşanan süreç yargılanmıştır. Kentsel planlamanın kronolojisini çıkartmaktan öteye gitmeyen bu çalışmalar, genellikle belirli tarih aralıklarında yapılan imar planları, uygulamaları ve uygulamaların kötü sonuçları ekseninde toplanırlar.

Batı kentlerinin şimdisi idealize edilip Türkiye’nin modernleşme projesinin mutlak hedefi olarak kabul edilince; Türkiye’deki modernlik süreci üzerine yazılanların diğer bir anlatı ekseni “modernleşme projesinin” eksiklikleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Tekeli, yaşanan süreçteki “eksiklikleri” “modernleşme açığı” olarak değerlendirerek, durumu şu sözlerle anlatır:

“Bir yandan kapitalist merkezi oluşturan ülkelerin sürekli bir gelişmeyle kendisini yenileme içinde olması, öte yandan sosyal mühendislik yoluyla yaratılmak istenen değişmelerin başarısının sınırlı kalması, kapitalist merkez dışındaki ülkeleri sürekli olarak bir modernleşme açığıyla karşı karşıya bırakmaktadır. Bu da aşama aşama yeni modernite projelerininin uygulamaya konulması demek olmaktadır. Eğer modernite projesinin uygulamasına böyle bir bakış açısıyla yaklaşırsa bir ülkenin modernite projesinin kendine özgü yanlarından söz edilebilir. Bu modernite projesinin hangi aşamalardan geçerek, ne türdeki ve ne kapsamdaki müdahalelerle uygulamaya konulmaya çalışıldığı, bu farklılıkları ortaya çıkaracaktır.” (Tekeli, 2001)

Modernlikle daha önce tanışmış olan ülkelerin, devam eden başkalaşım ve değişimlerinin farkında olan Tekeli de, diğerleri gibi mevcut “modernleşme açığından” hoşnut değildir. Aslında, sorun merkez ülkelerindeki gelişme sürecinin devam etmesinden çok, Türkiye’deki modernleşme projesinin bazı aşamalarındaki başarısızlıklardır. Bir gün uygulanan modernite projelerinin farklı aşamalarla olsa bile, bu modernlik açığını kapatacağına, tek doğru modernleşmeye ulaşılabileceğine inanmaktadır. Çünkü, aşama aşama gerçekleştirilen sonucu tek ve doğru olan modernleşme projesinden söz etmektedir. Sonuçta modernliği bir proje olarak değerlendirince, onun da her proje gibi bir sonu olacağını savlamak olağandır. Halbuki,

modernlik süreci, her ülkede farklı zamanlarda ve farklı koşullarda yaşanmaktadır. Çünkü, her ülkenin doğruları ve yanlışları da kendine özgüdür. Kaldı ki, modernlik doğru ve yanlışla indirgenemeyecek farklılıkların ve çoğulluğun birlikteliğidir. Bu nedenle, tüm dünyada aynı değişimin yaşanmasını beklemek, konu ile ilgili düşünce üretimini de engellemiştir. Aslında, bu durum modernlikle ilgili düşünce üretiminin önünü kapatmıştır.

Bilgi üretmeyen, onun tanımlı ve değişmeyen gerçekliğine inanan geleneksel toplumlarda, her türlü bilgi üretildiği yerden alınarak, aynı şekilde kullanarak türdeş bilgi binası inşa edilmeye çalışılır. Türkiye’de geleneksel dünya kavrayışların hala etkili olması nedeniyle, çeşitli toplumsal türdeşlikler üretme eğilimi söz konusudur. Bu yaklaşım, modern mimarlık için de geçerlidir. Bozdoğan, Türkiye’deki modern mimarlığın durumunu şu sözlerle açıklamıştır:

“Türkiye’de modern mimarlığın ulus-devletin kültür politikası çerçevesinde belirlenmiş bir program olarak tepeden inme (ve dıştan gelme) bir anlayışla ülkeye girişi, daha baştan, mimarlık kültürü, disiplini ve üretimi açısından gerçek anlamda eleştirel ve yaratıcı bir güç olmasını önemli ölçüde engellemiştir.....Batı dışındaki ülkelerde modern mimarlıktan bahsederken ilk altı çizilmesi gereken nokta, bu mimarlığın söz konusu ülkelere, Batı modernizminin içinde olduğu bütün tarihsel koşullardan, özellikle de sanayi kenti, kapitalist üretim ve kişiselliği gelişmiş özerk bir burjuva sınıfından yoksun olarak girdiğidir. Dolayısıyla, böyle eksikliklerle gelen bir modern mimarlık, Batı’daki gibi, derin tarihsel, toplumsal ve teknolojik dönüşümler bağlamında mimarlık disiplininin köklü bir biçimde yeniden sorgulanmasından kaynaklanmıyordu. Esas itibarıyla, topluma tepeden inme getirilen ve ulus-devletlerin bürokratik ve profesyonel elitlerince uygulamaya konulan resmi modernleştirme programlarının mimari bir ifadesi, bir çeşit “gözle görünür siyaset” veya “uygarlaştırma misyonu” ydu.” (Bozdoğan, 1998)

Bozdoğan’ın da belirttiği gibi, bilgi üretmeyen bir toplum, kendi gerçekliklerinin de farkında olmadan; üretilen mimarlığa, fiziksel çevreye, ekonomisine, yönetimine karşı eleştirel bir bakış geliştirememiştir. Türkiye modernliğinin tarihi yazılırken, bu durumun bir eksiklik olarak değil, sadece toplumsal bir gerçeklik olarak kabul edilmesi; batıdakine benzer bir burjuva sınıfına olmamasının toplumsal ve mekansal oluşumlardaki etkisi üzerinde düşünce üretilmesinin yolunu açabilirdi. Böyle bir akıl yürütme de kent, kentlilik ve modern mimarlık gibi kavramların, modernlik sürecindeki karşılıklı etkileşimlerini ve gelişmelerini anlamamızı sağlayabilirdi. Yukarıdaki alıntıda vurgulanan “uygarlaştırma misyonu” ise, üretilen

mimarlığın sadece bürokrat ve profesyonel elitlerin kenti ve toplumu modernleştirmek adına mimarlara yaptırdıklarının sonucu olarak kabul edildiğinin göstergesidir. Çünkü, “devlet modernleştirmekte, çeşitli kararlar almakta, ve sonuçta bazen doğrudan, bazen dolaylı olarak mimari ortamı etkilemektedir. Sanki toplum ve tabii ki mimarlar bu idari aygıtın elinde biçimlenmeyi bekleyen birer hamurdur.” (Tanyeli, 2004)

Modernliği, uygulanacak ideal bir form olarak kabul edip, ülkeyi ve milleti modernleştirmek için yola çıkınca, bu ideolojinin simgeleştiği bir başkent düşünmüş ve başkent olarak Ankara seçilmiştir. İstanbul yerine Ankara’nın başkent olarak seçilmesini radikal bir karar olarak değerlendiren Tekeli ise, bu kararın nedenini Osmanlı modernliğinin –batılılaşmasının- yozlaşmış olarak görülmesi ile ilişkili olduğuna inanmaktadır. (Tekeli, 2001)

Aslında, Ankara’nın başkent olarak seçilmesi kararını radikal olarak değerlendirmek pek mümkün değildir. Çünkü, “modernleşme projesine” ve onu gerçekleştireceğine inanan bürokrat elitin, hayalindeki model modern kent olarak, İstanbul ile karşılaştırıldığında çok daha az karmaşık olan Ankara’yı seçmesi olağan bir gelişmedir. Çünkü, başkent in türdeş Türkiye modernliği temsil eden model olması hayal edilmiştir. Tankut da, üretilen “modernleşme projesi” söyleminin ekseninde irdelediği başkent in imar sürecinde, Ankara’nın başkent seçilmesini şu sözlerle anlatmaktadır:

“Ankara Türkiye’de kabul edilen Cumhuriyetin getirdiği yeni politik modelin modern dünya görüşünün sahnesi olmak üzere, 1923 yılında başkent ilan edilmiştir. Ankara örneğinde siyasal etkenler ağır basmaktadır..... Ayrıca yeni başkent Ankara’dan, çağdaş yaşam için gerekli, modern dekoru sağlaması da beklenmektedir. Ankara’nın yer seçimindeki politik etkinlik yadsınamaz. Bir kere emperyalist kalıntıların, kozmopolit kültürün hala varolduğu eski başkent terk edilecektir” (Tankut, 1993)

Bu amaçlarla başkent Ankara’nın planlanması için düzenlenen yarışmaya Avrupalı mimarlar davet edilmiştir. Yarışmayı kazanan Hermann Jansen ile ilgili olarak ise, Tankut şu sözleri söylemektedir: “Plan yapımcısı Prof. Hermann Jansen, Ankara’nın 1927 yılındaki kentsel verilerini, plan yapıcı Cumhuriyet bürokrasisinin ileriye yönelik isteklerini, 19. yüzyıl sonu Avrupasının şehir planlama felsefesini ve kendisinin o anda birikmiş 30 yılı aşkın profesyonel deneyimini sentezleyerek bu ödüle hak kazanmıştır.” (Tankut, 1993)

Ankara'nın imar sürecini anlattığı kitabındaki değerlendirmelerinden Tankut'un da, Türkiye'deki egemen kentsel tarihyazımı ile aynı çerçeveden baktığı anlaşılmaktadır. Tankut, Avrupalı bir kent yaratmak için Avrupalı bir mimara yaptırılan, başarıya ulaşması kesin olan imar planı ile yola çıkılmasına rağmen, “denetimsizlikten”, sonucun bozulmalarla günümüze kadar gelmesinin nedenlerini de sorgulamıştır. Bu konu ile ilgili düşüncelerini ise şöyle özetlemiştir:

“Ankara'nın kuruluşu Cumhuriyet yöneticilerini yirminci yüzyılla tanıştırmış, Türk toplumuna çağdaş bir kent toplumu olma yolunu açmış, yapılaşmayı alışlagelmiş sosyal bir eylem olmaktan çıkarıp, ekonomik bir eyleme dönüştürerek kentsoylu sınıfını güçlendirmiştir. Gerçekten Ankara'nın kurulması bu denli önemli toplumsal dönüşümleri bir arada başlatmaya yetmesine karşın, sonradan onları çözümlemeye yetmemiş, denetleyip yönlendirememiştir.” (Tankut, 1993)

Bu düşünce biçiminin en önemli sorunu, hayali kente ulaşabilmeyi hedeflerken mekanları toplumsal etkenlerden soyutlayarak ele almış olmasıdır. Öyle ki, günümüzde bile kentlerdeki nüfus artışının kontrol edilememesi en büyük sorun olarak kabul edilmektedir. Hayali kent kurgusunda, kentli nüfusunun öngörülen sayıdan fazla artış göstermesi de söz konusu değildir. Çünkü, tüm koşulları kontrol altında olan, bir kez üretildikten sonra aynı koşullar altında devam edecek bir kentsel mekan düşünülmektedir. Dünyanın hiçbir yerinde öyle olmamasına rağmen Türkiye'de, kentleşme sürecinin sorunlarının önceden kestirilip ona göre önlemlerin alınabileceğine inanılmıştır. Ayrıca, “modernleşme projesi”, tüm ülkeyi kapsadığından köylerde de iyileştirmeler gerçekleştirileceği ve bölgelerin nüfus oranlarının mevcut durumlarından çok farklılık göstermeyeceği varsayılmıştır. Halbuki, köylünün “modern” köyünde yaşamaya devam ettiği, kentteki nüfusun artmadığı, kısacası insanların, toplumsal ilişkilerin ve üretimin sabit oldukları zaman ve mekan, modernöncesi dönemin gerçekliklerindendir. Fakat durağan modern kentler hayal eden Türkiye “modernleşme projesinin yöneticileri”, kentsel planlar üretirken idealize ettiği batı kentini referans alarak, uygulamaya çalışmışlardır.

İdeal forma uygun kent planlanırken ideal kentlinin oluşmasını sağlayacak olan fiziksel çevrenin üretilmesi ise, “modernleşme projesi”nin ilk adımlarından biri olarak kabul edilmiştir. Ankara'daki Gençlik Parkı, bu amaçla üretilmiş bir rekreasyon alanıdır. Uludağ,

Gençlik Parkı'nın, Türkiye'nin "modernleşme projesi" bağlamında toplumsal yaşantıya müdahale olarak planlanmasını şu sözlerle anlatmaktadır:

"Ankara, 30'ların sonuna doğru geleneksel kasaba görüntüsünden tamamen kurtulmuş, Cumhuriyet Türkiye'sini ve onun ideallerini en iyi temsil eden modern kent görünümünü kazanmıştı. Ancak açılan bulvarlar, inşa edilen modern binalar kentin gündelik hayatındaki sosyal yaşantıyı değiştirmeye yetmiyordu. Çeşitli reformlarla modern bir Türk toplumu yaratmayı amaçlayan Cumhuriyet'in kurucularının bunu kentsel alanda, kamusal mekanlarda da gerçekleştirmesi gerekiyordu. Cumhuriyet'in idealindeki çağdaş kent yaşamını ve modern Türk vatandaşını yaratmak için, tüm halkın cinsiyet, statü ve etnik köken ayrımı olmaksızın bir arada yeni bir sosyal deneyimi paylaşabilecekleri kamusal alanlara ihtiyaç vardı. Cumhuriyet Türkiye'sinde modern bir kent yaşamı ancak yeni kentsel mekanlarda geliştirilecek geleneksel olmayan, yeni sosyal normlarla olabilirdi. Bu bağlamda farklı bir rekreasyon ortamı da yeni bir sosyal deneyim olacaktı. Bir kent parkı bunu kamusal alanda gerçekleştirebilirdi." (Uludağ, 1998)

Açılan geniş bulvarlar ve inşa edilen modern binalarla toplumsal yaşamda oluşturulamayan değişim –batılılaşma-, daha sonra kentte bir park planlanarak gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Park, modern kent yaşamının değişmez bir ihtiyacı olarak düşünülmüştür. Mekanları toplumsallığından boşaltarak ele alınca, oluşturulacak kamusal mekanların insanlara yeni alışkanlıklar kazandıracağına inanılmış, kentte yaşayan insanların kenti dönüştürdükleri gerçeği görülmek istenmemiştir. Ankara'lıların düzenlenenen bu parkla birlikte yeni alışkanlıklar kazanıp "modernleşecekleri" varsayılmıştır. Uludağ, bu durumun "modernleşme idealinin, kamusal alanda radikal bir değişim yaratma biçiminde rasyonelleşmesi" olduğunu düşünmektedir. (Uludağ, 1998)

Türkiye'deki egemen kentsel tarihyazımının eksenini, "ülkenin değişiminin -modernleşme, batılılaşma, çağdaşlaşma vs. gibi farklı biçimlerde adlandırılrsa da- hep, toplumun henüz onu talep edecek kadar bilinçli olmadığı kabulü üzerinden çizilir. Böyle bir talep olmadığı için, toplumun dışında konumlanmış gibi tasavvur edilen, dolayısıyla toplum geneli gibi bilinçsiz olmadığı varsayılan yönetim, ülkeyi değiştirmeye koyulur." (Tanyeli, 2004)

Batıdakine benzer kamusal mekanları oluşturma çabasının, Osmanlı döneminde başladığını vurgulayan Tankut ise, Cumhuriyet dönemindeki modernleşme ideolojisinin o dönemde

olmadığından ve bu çabanın, sadece batının bazı kentsel görünümünün kopya edilmesinden ibaret olduğunu savunmaktadır. (Tankut, 1993) Oysa, Osmanlı döneminden itibaren yaşanmaya başlanan bu süreç modernlikten başka birşey değildir. Daha önce de belirtildiği gibi, bir toplumun kendine ait mekansal, toplumsal, tarihsel ve kültürel koşulların farkında olup bu koşulları değiştirmeye çalışması, modern bir toplum olduğunun göstergesidir. Bu gelişmeleri, modernliğin gerçekliği olarak düşünmeyen Türk kentsel tarihyazımı bu bağlamda da modernlik ile ilgili ters bir bilinç geliştirmiştir. Öyle ki, zaman zaman Cumhuriyet ve hatta Osmanlı dönemindeki bazı koşulların, batının şimdinden daha modern olduğunu ve zaman içinde bozulduğunu savunmuşlardır. Bu bakış açısı ile Ankara imarını değerlendiren Altaban, o dönemde Batıdan daha ileride olan kentsel planlama örgütünü şu sözlerle açıklamıştır:

“Cumhuriyet’in başkenti Ankara için ikinci önemli adım, 1928 yılında 1351 sayılı yasayla “Ankara Şehri İmar Müdürlüğü”nün kurulmasıdır. İmar Müdürlüğü doğrudan Dahiliye Vekaleti’ne bağlanmakta ve Ankara’nın yaratılması merkezi yönetimin görevi olmaktadır. Cumhuriyet’in başkenti Ankara için geliştirilen bu örgüt modeli dünyada ilk örneklerdendir. Batı’da böylesi güçlü geliştirme örgütleri ancak İkinci Dünya Savaşı sonrası imar ve yeni kent oluşturma hareketleriyle birlikte (ilk olarak İngiltere’de 1947’de) kurulabilmiştir.” (Altaban, 1998)

İngiltere’den yaklaşık yirmi yıl önce İmar Müdürlüğü gibi bir örgütün kurulması, İngiltere’nin başlangıçtaki eksikliklerini sonradan tamamlayıp Türkiye’den daha iyi duruma gelmesinin bir göstergesi değildir. Herşeyden önce, böyle bir karşılaştırma yapmak bizim bu iki ülkenin modernlik süreçlerini anlamamızı sağlamaz. Kaldı ki, İngiltere modernlik sürecini 1947’den çok daha erken yaşamaya başlamıştır. Fakat kentsel planlamaya ve kentselliğe ilişkin bu ters bilinç öylesine kabul görmüştür ki, Kuban da İstanbul’un eskiden Avrupa kentlerinden önce Batılı olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir:

“Bütün Türk kentleri gibi, hem Avrupa, hem de İslam kentlerinin aksine, Osmanlı’nın politik olarak kendinden emin dünyasında kentler, surlar dışında gelişmişlerdir. Bu nedenle de Avrupa’da ve İslam ülkelerinde olmayan bir kent dokusu Türk kentlerinde vardır. İstanbul da, dünyanın en büyük kentlerinden biri olmasına karşın, yatayda gelişmiş bir kentti..... Bu kent imajı 18. yüzyıl sonlarından bugüne giderek bozuldu. Fakat 1950’lere gelene kadar tümünden ortadan kalkmadı. Bir bakıma eski İstanbul, bazı özellikleriyle, Avrupa kentlerinden önce Batılı idi. Avrupa kentleri surlarından 19. yy’da kurtuldular. Banliyö, bahçeler içinde evler

gibi fikirler 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra gelişti. Oysa İstanbul'un yarısına yakın nüfusu 18. yüzyıl sonunda surlar dışında yaşıyordu.” (Kuban, 1998)

Zihinlerdeki ideal batı kenti kavramı, bazen yukarıdaki alıntılarda olduğu gibi farklı bölgeleri ve farklı zamanları karşılaştırarak mevcut duruma ait bozulmuşluğu meşrulaştırmaya çalışmıştır. Bir zamanlar, hayal edilen ideal kentlere sahipken, zamanla yaşanan bozulma ile bu kentlerin yok olduğu anlatılmıştır. Bu anlatılar da hiçbir şekilde gerçeklikle örtüşmezler. Yapılan bu değerlendirmeler, kentin mevcut durumunun ve insanların yaşam tarzının zaman içinde bozulduğuna inanmaya çalışmaktan başka birşey değildir. Yukarıdaki alıntıda, daha önce varolan modern –batılı- kentin varlığının sonradan bozulduğuna inanan Kuban, diğer taraftan halkın örgütü olan bir belediyenin kurulamamasının sonucunda batılı anlamda kentleşme yaşanmadığını da şu sözlerle savunmuştur:

“Avrupa’da belediye kökeni ortaçağda aristokrasiye kafa tutan bir kentlinin örgütlenmesi anlamına geliyordu. İstanbul zevk, kuru üslup olarak batılılaşsa bile işte bu kendini örgütlememe boyutu ile İslamlığını, yani entropisini, yani kargaşasını Batılı anlamda kentleşememe özelliklerini, geçen yüzyıldan bu yana -Belediye kurulmasına karşın-, hala korumaktadır. İstanbul’un Batılı kent özellikleri içinde doğruluğunu koruyan, bu zor örgütlenen kentlinin katılım boyutudur.... Başka bir deyişle batılı kent fizyonomisi 18. yy’dan bu yana İstanbul’a yerleşmeye başladığı halde, halkın örgütü olan bir belediye henüz Türkiye’de yoktur.” (Kuban, 1998)

Örneğine çok rastlanan benzer yargılar, yaşanan modernlik sürecinin anlaşılamamasının en belirgin örnekleri olarak gösterilebilir. Aslında, tüm olağanlığı içinde yaşanan süreci toplumsal yozlaşmanın ürünü olarak kabul edince, bu gibi yargıların üretilmesi kaçınılmaz olmaktadır. Yaşanan değişimleri yargılamak üzerine kurulan bu gibi anlatıların altında modernliğin üretildiği kentsel mekanların kozmopolit yapısından duyulan rahatsızlık vardır. Çünkü, kozmopolit yapı ve bu yapının devamlılığını sağlayan her faktörün, modernleşme projesinin ve ideal kentlerin oluşumuna engel olduğuna inanılmaktadır.

Merkez ülkelerde, ideal kent kavramı, üretilen ütopyalarla anlam kazanırken, Türkiye’de ise ütopya üretilmemiş, “kontrollü” bir gelişme ile oluşturulduğuna inanılan batı kentlerinin şimdisi düşünmüştür. Ütopyalar, daha önceden benzeri üretilmemiş; tanımlı, değişmeyen ve istikrarlı koşullara sahip olan kent kurgularından oluşmaktadır. Tüm koşullar, ütopyayı üreten

kişi tarafından belirlenir ve gerçeklikle örtüşmesi beklenmez. Çünkü, “ütopya gelecekte gerçekleşmesi düşünülen ya da gerçekleşmesi olası bir proje değildir. Belirli bir toplumsal etkinlik alanında kalmak koşuluyla geleceğin tümel olarak projelendirilmesidir, bir öngörüler sistemidir.” (Tanyeli, 1992) Türkiye’de ise, batı kentlerinin şimdisi düşünüldüğü için yapılması gereken tek şeyin mevcut bilgi binasından faydalanmak olduğuna inanılmıştır. İdeal kent, örnekleri üretilmiş olarak dururken farklı koşulları olan kentlere dair düşünce üretmek de anlamlı görülmemiştir. Tüm bunlar, güçlü ideolojik düşüncenin –modernleşme projesinin- temellerini oluşturmuştur. Oysa ki, “tarihte ütopya üreticisi olabilen toplumlar, ütopist bir vizyona sahip olan, ama onu ideolojiye dönüştürüp elini kolunu bağlamayan toplumlar olmuştur.” (Tanyeli, 1992)

Türkiye’de, düşünlenmiş bir rasyonelliğin sonucu olarak kurgulanan kentler, hiçbir zaman gerçeklikle örtüşmemişlerdir. Çünkü, burada taraflı bir bakış söz konusudur; batıdaki kentlerin ve kentlilerin anlatımında, olumluluğun sürekli hakim olduğu mekanların varlığına inanılır, ve bu kentlerdeki olumsuzluktan hiç söz edilmez. Bu inanişe göre, batılı kentlerde; kentsel planlanma, yapıların modernliği yansıtması, kente olan göç, kentli kültürü, vb. koşullar her zaman “kontrol” edilerek, olması gerektiği gibi gerçekleşmiştir. Olabilecek tüm olumsuz gelişmeler için önceden tedbir alınabildiğine de inanılmıştır. Böyle olunca, Türkiye’de yapılması gerekenin, onların uyguladıkları doğru yoldan gitmek kadar basit olduğu savunulmuştur. Öyle ki, Tekeli’nin de söz ettiği gibi, sanayileşme başlamadan ve göç yaşanmadan önce Ankara için yapılan kentsel planlamada düşük yoğunluklu bahçeli evler öngörülmüştür. Tekeli, bu gelişmeyi; “batıdaki sanayi kentine bir tepki olarak gelişmiş bahçe kent ütopyasının Türkiye’ye yansıması” (Tekeli, 2001) olarak anlatmıştır. Fakat bu anlayışın altında, batıdaki her türlü gelişmenin idealize edilerek uygulanmaya çalışılması gibi hastalıklı bir durum vardır.

Türkiye’de ütopya üretilmemesinin yanı sıra metropol yaşamının insanın duygusal ve zihinsel dünyasında yarattığı değişiklikler de merak edilmemiş ve bu konular üzerine düşünülmemiştir. Örneğin, batılı olma isteği ve bu doğrultuda kendisini ve çevresini dönüştüren kentlinin, tinsel yaşamı ve yaşananların bu sürece etkileri üzerine fikir yürütülmemiştir. Kaldı ki, modernlik sürecini batılılaşma kavramı ile sınırlayan bir ülkenin yaşadığı bu sürecin gerçekliklerini anlaması da pek mümkün değildir. Bu nedenle, hep aynı sorunlar ekseninde dönen, ama bir türlü kenti ve kentliliği anlayamayan, kent üzerine

kuramsal düşünce üretmeyen, sadece mevcut koşulları yeteri kadar batılı olamamakla yargılayan bir yazın birikimi oluşmuştur.

Batılılaşma kavramı, tabii ki üzerinde konuşulması gereken önemli sorunsallardandır. Fakat Türkiye modernliğinin sınırlarını belirlemesi kabul edilemez. Çünkü, modernlik kavramı sınırları belli olan, tanımlı evrensel aşamaları olan bir gelişme değildir. Modernliğin sınırları oluşturulup üzerinde konuşmaya çalışılınca; modernlik, bizim bir türlü doğru şekilde yaşamayı beceremediğimiz, dışımızda yaşanan bir gerçeklik gibi anlatılmaktadır. Berman'da, Rusya bağlamında bu konu üzerinde düşünürken, tam da Türkiye'de yaşananları tarif etmektedir. Berman, Rusya'daki modernlik anlayışını şu sözlerle özetlemektedir:

“19. yüzyılda yaşayan Ruslar, modernizmi esas olarak gerçekleşmeyen ya da çok uzaklarda olup biten bir şey olarak algıladılar. Ruslar oralara yolculuk ettiğinde bile toplumsal gerçekliklerden çok, fantastik karşıt dünyalar olarak tasavvur ediyorlardı. Ya da kendi yurtlarında aynı şeyler olmaya başladığında bile, bütün bunlar düşe kalka, ite kaka, zor zoruna, vakitsiz ve tuhaf, çarpıtılmış görünüyordu.” (Berman, 1994)

Çevre ülkelerde, modernlik süreci ile ilgili geliştirilen bu gibi sorunlu bakış açıları, soyut olarak tarif edilmiş ideal kentlerin gerçekliğine olan inançtan kaynaklanmaktadır. Bunun sonucunda ise, çevre ülkeleri kendi kentlerini, merkez ülkelerinin kentleri karşısında ötekileştirmişler, ve yaşadıkları sürecin kendine özgü değişim ve başkalaşımının gerçekliklerini kavrayamamışlardır. Çünkü, onlar kendi ülkelerinde yaşanan süreci anlamak yerine yargılamak yoluna gitmişler, kentlerle kentlilerin karşılıklı etkileşim ile nasıl bir başkalaşım süreci yaşadıklarını düşünmemişlerdir. Bu konuda yazılanlar, günümüzde bile batılı kentlere ve batılılaşmış kentlilere sahip olamamak çevresinde döner. Bu nedenle, Türkiye'deki geleneksel kentsel tarihyazım bir öteki üretim alanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

4. ÖTEKİ SORUNSA LININ KENT KURGUSU, KENTLİ KİMLİĞİ VE KENT KÜLTÜRÜ ÜZERİNDEN OKUNMASI

Modernlik sürecinde, farklı kıtaların keşfi ile beraber farklı toplumların birlikte yaşama süreci de başlamıştır. Aradaki sınırların ortadan kalktığı ve kimi otorite çatışmalarının yaşandığı sömürgecilik dönemi ve sonrasında ise; batı ülkeleri, doğu karşısında aşkın egemenliklerini meşru kılmak için her türlü disipline ait tarihsel anlatıları batı merkezli olarak kurgulamışlardır. Bu nedenle, doğu-batı, merkez-çevre, gelişmiş-azgelişmiş gibi birbirinin karşıtı olan kavramlar üretilmiştir. Üretilen bu karşıt kavramlar, doğu'yu sadece başka bir yer veya kültür olarak değil, batı'dan radikal olarak farklı, hem daha az uygar, hem de gizemli, egzotik ve fantastik bir mekan olarak kurmakta, doğunun karmaşıklığı karşısında batının, aslında varolmayan türdeş modernliğini yüceltmektedir. Oryantalist söylem bu davranış biçiminin kuramsal bilgi olarak karşılığıdır. Doğu'yu ve doğuluları ötekileştirmek için oluşturulan oryantalist söylem siyasal, ekonomik, ve kültürel bir birlik olarak batı'yı ve batılı özneyi, hakim bir evrensel norm ve merkez olarak kurar. (Keyman vd., 1996) Modernöncesi toplumlar ise, kendi sınırları içinde yaşadıkları için diğer toplumları basitçe farklı ve yabancı olarak görmüşlerdir. Farklılıkları tehdit unsuru olarak gördüklerinde onlara karşı savaşmışlardır. Farklılıklar karşısında kendi varlıklarını meşrulaştıracak herhangi bir davranış biçimi geliştirmemişler, ve kendi varlıklarının üstünlüğünü meşru kılmak için herhangi bir söylem üretmek ihtiyacı da duymamışlardır.

“Öteki, gerçek verileri, olguları kullanarak yapılmış bir konstrüksiyondur. Yeni bir toplumsal içerikli konstrüksiyon olduğu için de, verilerin, “gerçekler”in birbirleriyle ilişkilerini ötekileştirenin ideolojik amaçları doğrultusunda tanımlar. Aynı zamanda da tarihsel bir konstrüksiyondur ve tüm tarihsel konstrüksiyonlar gibi gerçeğin ta kendisi değil, onun belli bir perspektifle yeniden üretimidir.” (Tanyeli, 2002) Batı, kendinden farklı toplumları ve kültürleri bir karşıtlıklar dizgesi, bir karşılaştırmalı ölçek içine yerleştirerek ötekileştirmiştir. “Bu karşılaştırmalar genellikle bir yargı içermektedir, hem de savcının aynı zamanda yargıç olduğu bir yargı: örtük evrensel norm, sivil denilen yapıları ihtiva eden batı toplumudur. (Keyman vd., 1996) Bunun sonucunda, akıl –rasyonel düşünce-, batıyla özdeşleştirilmiş ve batılı kimliği ilerlemenin ve tarihin ayrıcalıklı öznesi konumuna getirilirken, doğulu olan modern olmayan ve olamayacak olarak ötekileştirilmiştir. “Kültürel bir nesne olarak öteki: modern (batılı) olanla geleneksel (doğulu) olan arasında kurulan modernizasyoncu iki kutuplu görüşü niteleyen özcülüğün bir sonucu olarak, öteki ne olduğundan çok ne olmadığıyla

tanımlanır. Varoluş şekli, modern benin sahip olduğu her şeyin eksikliğini gösteren bir kültürel nesneyi oluşturur. Batı dışı kimliklere rasyonel ve düşünen bir özne olarak tanımlanan modern benlik kategorisiyle yaklaşılr ve öteki modern olmayan olarak tanımlanır... Kültür, belli ortak değer ve anlamlarca oluşturulan bir “varolma durumu” anlamına gelir ve en yüksek uygarlık noktası olan Avrupa’nın moderniteyle ulaştığı noktaya doğru tek ve doğrusal bir tarihsel gelişme çizgisi olduğunu varsayan bir tarih görüşünü ifade eder.” Bu nedenle, “Avrupa-merkezciliğinden kopmadan, Doğu-Batı karşıtlığı gibi oryantalist tarih anlayışını eleştirmeden yapılacak bir modernite sorgulaması her zaman farklı kimliklerin dışlanmasını getirebilecek bir söylem üretebilir.” (Keyman vd., 1996)

Türkiye’de ideal batı kentinin ve batı kültürünün gerçekliğine olan inanç, Türkiye kentsel tarihyazımının bir öteki üretim alanı olmasına neden olmuştur. Fakat Türkiye’deki öteki üretimi; batının, değişime kapalı, özgürlüksüz, durağan ve gayriinsani bir doğu kurgulayarak doğu’yu ya da doğu’nun, her türlü maddi gücü elinde bulundurmasına rağmen sefalet içinde yaşadığına inanarak batıyı ötekileştirmesi ile benzerlik göstermez. Üretilen ötekileştirme kavramı iki farklı şekilde ortaya çıkmaktadır. Bir yanda batı karşısında kendini öteki olarak görürken –kendi kendini ötekileştirirken-, diğer yanda kente yeni gelenleri “kentlileşemeyen köylüler” olarak ötekileştirmektedir. “Modernleşme projesinin” hep bazı yanlışlarla bir türlü tam olarak uygulanamaması sonucu kurgulanan –hayal edilen- batılı kentlerin ve kent kültürünün oluşturulamadığını savlayarak, kendisini batıda yapılabilen doğru planlama ve uygulamayı yapamayan –modernleşemeyen- bir toplum olarak görür. Bu yaklaşımın sonucu, yaşanan sürecin toplumsal, kültürel ve ekonomik gerçekliklerinin yadsınarak hayal edilen batı kenti karşısında toplumu ve kentleri yargılamak şeklinde gerçekleşmiştir. Çünkü, daha önce de belirtildiği gibi modernlik; evrensel aşamaları ve tek doğru sonucu olan bir proje olarak kabul edilmiştir, ve bu projenin modelini ise, batı kentleri ve kent kültürü oluşturmaktadır. Bu nedenle, egemen kentsel tarihyazımının tartışma eksenini, batılı kentler ve kent kültürünün, Türkiye’de bir türlü gerçekleştirememesinin nedenlerini sorgulamak üzerine kurulmuştur. Kentlileşme kavramı, çoğu zaman batılılık özelliği ile tanımlı kent kültürü üzerinden düşünülmüş ve kentlilerin bu verili kent kültürünü edinmelerinin önemi vurgulanmıştır. Örneğin, Tekeli ve Gülöksüz, modernliğin evrensel aşamalarından biri olan kentlileşme sürecinde kent kültürünün oluşma nedenlerini; “toplumların gelişmelerinin evrimsel aşamalarından geçerken sanayileşebilmeleri ve sanayileşmelerini sürdürebilmeleri için, hem belli bir yerleşme biçimine ve nüfus yığılmasına, hem de bu nüfusun “kentli kültürü” denilen değerlere, tutumlara, davranış biçimlerine sahip olmasına gereksinme duyması” olarak

açıklamışlardır. İhtiyaç duyulan bu gereksinmenin, sanayileşen ülkelerde kentleşmeyle, yani kentlerin sayıları ile büyüklüklerindeki artma ve kent kültüründeki yaygınlaşmayla karşılanmakta olduğunu savunmuşlardır. (Tekeli vd., 1996) Oysa, kent yalnızca, sanayileşmenin yaşandığı yer değil, aynı zamanda farklı kültürlerin bir arada yaşayabildiği, farklılıkları kendine çeken, toplumsal yaşamı da etkileyen, ekonomik, siyasal ve kültürel yaşamın merkezidir. (Wirth, 2002) Fakat modernliği rasyonel bir gelişme süreci olarak kabul eden bu anlayışa göre; sanayileşme, kentleşme ve kent kültürünün edinilmesi zorunlu doğrusal bir ilişkinin parçaları olarak anlatılmıştır. Modernliğin mekanı olan kent oluşturulduktan sonra beklenen kültürel dönüşümün yaşanabileceğine inanılmıştır. Çünkü, yaşanan süreç salt bir gelişme olarak değerlendirilmiş ve evrimsel aşamalarının: sanayileşme, kentleşme ve kent kültürünün “öğrenilmesi” olduğu kabul edilmiştir. Bu zorunlu doğrusal ilişkilerdeki herhangi bir aksama ve yanlışlık sonucu hayal edilen, rasyonel düşüncenin ürünü olan, “düzenli” modern kentin oluşamayacağı savlanmıştır. Dolayısıyla, tanımlı kent kültürünün öngördüğü yaşam tarzı ve davranış kalıpları da oluşturulan modern kent içinde edinilebilir olarak tarif edilmiştir. Tekeli ve Gülöksüz, yaşanan kentleşme sürecinde kentlerdeki nüfus artışı ile birlikte kent kültürünün de geliştiğini anlatmış, fakat kent kültürünün özellikleri ve onun kırsal –geleneksel- kültürden farklılıklarından söz etmemişlerdir.

Modernliğin zorunlu doğrusal ilişkilerin ürünü olamayacağının farkında olan kimi sosyologlar ise, yeni oluşan ortamdaki farklılıkların kent kültürü ile ilişkisi üzerine çalışmalar yapmışlardır. Çünkü, burada zorunlu doğrusal ilişki değil, farklılıkların karşılıklı etkileşimi ile kentin ve kentlinin birbirlerini dönüştürerek gerçekleşmesi söz konusudur. Sözgelimi, Sombart, kent yaşamı ile birlikte, farklılaşan fiziksel çevre, nüfus yoğunluğu ve teknoloji gibi etkenlerle oluşan yeni kültürü, “asfalt kültürü” olarak adlandırmıştır. Yeni oluşan kültürün toplumdaki her seviyedeki bireyi etkilediğini düşünen Sombart, kentte yaşayan insanların içsel –duygusal- yaşamlarının da artık eskisi gibi sabit, durağan ve hareketsiz olmadığını anlatmıştır. (Frisby, 2001) Kaldı ki, modern olmak, kişisel ve toplumsal yaşamı bir girdap deneyimi gibi yaşamaktır. Modern insan, belirsizliği sürekli olan, farklılıkların ve çelişkinin kendini dayattığı ortamda bile kendisini evinde hissedebilmektedir. (Berman, 1994) Sombart, oluşan kent kültüründen hoşnut olmasa da, sürecin gerçekliklerinin farkındadır.

Türkiye’de ise, düşlenen rasyonel kentler ve kentliler gerçekleşmeyince modernlik sürecinde yaşanan çözülüş, belirsizlik ve çelişkiler “çarpıklık” olarak değerlendirilmiştir. Sanayileşme,

kentleşme ve kentlileşme süreçleri, modernliğin çizgisel tarihinin tanımlı ve toplumun hep daha iyi koşullara doğru evrilmesini sağlayan aşamaları olarak kabul edilmiştir. Oysa, “kent tarihçilerinin sık sık dikkat çektikleri üzere, kentleşme her zaman kesintili bir olgu olmuştur. Hızlı büyümede gözlenen patlamaları, uzun süren durgunluk dönemleri izlemiştir... İnsanlık tarihi sanki herşey insanlığın nihai hedefi olarak uygar toplumları işaret ediyormuş gibi, düz bir çizgi doğrultusunda ilerlememiştir. Tam tersine, her çatallanmada farklı kararlı haller mümkün olmuştur; bu haller gerçeklik kazandıklarında da bir arada ve birbirleriyle etkileşim içinde bulunmuşlardır.” (De Landa, 2006)

Fakat Türkiye’de, modernlik sürecinin tanımlı çizgisel bir yol izlemesi gerektiğine inananlar, yaşanan süreçte kentlileşmenin kentleşme ile eş zamanlı yaşanmadığını ve bu nedenle, batıda yaşanmayan “çarpık” gelişmelerin yaşandığını ifade etmişlerdir. Tekeli ve Gülöksüz, bu tür bir kentleşme deneyimini, çevre ülkelerinin bir sorunu olarak genelleştirilip, yaşananları şu sözlerle özetlemişlerdir:

“İkinci Dünya Savaşı sonrasında çevre ülkelerde, ulusal bağımsızlıklarını sağlasalar da ekonomik bağımsızlıklarını sağlayamayan ve hızlı gelişme olanakları bulunmayan nüfus yığınları kentlere tüm sorunlarıyla birlikte yığıldılar. Çevre ülkeleri, hizmetler kesiminde ve “informel sektörde” çalışan, gecekonduarda oturan yığınlarıyla, yeni bir tür kentleşme deneyi yaşamaya başladı. Bu ülkelerde kentlileşme ile eş zamanlı olmayan bir kentleşme yaşanıyordu... Bu ülkelerde kentleşme süreci tamamlanmadan metropoliten aşamaya bile geçilmiş olmaktadır. Çevre ülkelerde kentlileşmenin kentleşme ile eş zamanlı olarak gerçekleşmemesi, kapitalist gelişmenin tüm kitleleri kavrayacak bir hızda olmamasından doğuyordu. Ama kapitalistleşmenin tüm toplumu kavrayamaması, metropoliten aşamaya geçmeye engel oluşturmamıştır.” (Tekeli vd., 1996)

Metropolleşme süreci üzerine yapılan bu açıklamada; modernliğin sırası ile izlenmesi gereken ve sonunda tek doğru sonuca ulaşılmasını sağlayan belli aşamaları olduğu inancının yanı sıra, kentin modernlik sürecinin yaşandığı mekan olarak bile kabul edilmemesi söz konusudur. Bu nedenle, modernlik sürecini yaşayan bir kentin bazı eksiklikler –örneğin, yeterli kapitalist gelişmenin olmaması vb.- sonucu, birtakım aşamaları gerektiği şekilde tamamlamadan bir sonraki aşamaya geçmesi halinde kentte “düzensizliğin” kaçınılmaz olduğuna inanılır. Çünkü, modernleşme projesi kimi eksikliklerle yaşanılmaya devam ettiğinde “olması gerektiği” şekilde gerçekleşmemektedir. Bunun sonucunda, kenti sorunlu bir yer yapan en büyük neden

sorunlarıyla birlikte kente yeni gelenler olarak kabul edilmiştir. Çünkü, kentin ve modernliğin sorunsuz kavramlar olduğuna inanılmıştır. Bu kavramların sorunsuzluğuna olan inanç bu kavramların “düzen” ile özdeşleştirilmesinden kaynaklanmaktadır. Kendi modernlik sürecini bu şekilde yargılayan Türkiye kentsel tarihyazımı herşeyin olması gerektiği gibi, rasyonel “düzen” içinde gerçekleşmemesinin nedenlerini bulmaya çalışmıştır. Dolayısıyla, kentleşme ve kentlileşme üzerine yapılmış kuramsal çalışmalar tartışmalarını bu sınırlar içinde sürdürmüşlerdir. Modernlik sürecinin batıdaki normlara uygun olarak gerçekleşmediğine inanan Türk entelektüelleri bu süreci anlamak için düşünce üretmek yerine, batı normlarına göre eksik ve yanlış yaşanan gelişmeleri ve bunların sorumlularını bulmayı görev edinen bir yazın birikimi oluşturmuşlardır. Örneğin, Ankara için en uygun planın seçilmiş olduğuna ve bunun kent için oldukça uzun vadeli ve ileri görüşlü bir planlama olduğunu düşünenler, hayal ettikleri kentsel ortam gerçekleşmeyince yapılan imar planlarını uygulamak için kurulan İmar Müdürlüğünü suçlamışlardır. Sözelimi, Tankut bu durumu şu sözlerle özetlemiştir: “Gerçek şudur ki, hata ne imar planında, ne de kadastroculardadır. Hele dünyanın en büyük şehircisi olduğu herkesçe bilinen plancıda hiç değildir.” (Tankut, 1993)

Tekeli ve Gülöksüz ise, Türkiye’nin gelişen kentlerinde fiziksel ve kültürel anlamda yaşanan düzensizlik ve bozulmaların nedeninin toplumun değişmeyen yapısı olduğunu şu sözlerle açıklamışlardır:

“Kente yeni gelen kesimin sorununu “kentteki köylülüğe” indirgemenin bir başka sonucu daha vardı: kentleşme olgusunu kültür farklılığı olarak ortaya koymak, bu olgunun sınıfsal içeriğini boşaltmaya da yarayacaktı. Sorun bir kültürel dönüşüm olarak ortaya konulunca, yeni gelenlerin kentlileşmesi bir zaman sorunu haline geliyordu. Zamanla kent kültürünü öğrenecekler ve bir sorun olmaktan çıkacaklardı. Böylece onların gecekondü mahallelerinde yaşamaları bir düzen sorunu olmaktan çıkıyor, zaman içinde kendiliğinden ortadan kalkacak bir kültür farklılığı sorununa indirgeniyordu. Zaman ve süregelen kentleşme olgusu bu yaklaşımın yetersizliğini açık hale getirdi. Zaman geçiyor, kentte görülen ikili kültürel yapı varlığını koruyordu; ortadan kalkmıyordu. Böylece bu ikili yapının kültürel bir sorun değil, yapısal bir sorun olduğu kavranmaya başlandı.” (Tekeli vd., 1996)

Tekeli ve Gülöksüz, kentleşme sürecinin öngörülen sürede, öngörülen nüfus artışları ile devam etmemesi sonucu türdeş kentlilerin ortaya çıkmamasını, Türkiye’nin modernlik sürecinin gerçekleşmesinin en büyük engeli olarak anlatmışlardır. Bu nedenle, kent kültürünü

öğrenemeyen bu grup(lar)/ötekiler, Türkiye'nin modernlik süreci yazılırken her zaman yok sayılmışlardır. Çünkü, onlar bir türlü modernleşememektedirler, ve kentte farklı sosyal grup(lar) olarak varolmaktadırlar. Bu durum, hayal edilen türdeş kentli kimliğinin oluşturulmasına engel olan yapısal bir sorun olarak görülmektedirler. Aslında, burada yapısal olarak adlandırılan sorun sınıfsal bir sorundur.* Düşlenen modern kent modelinde farklı sınıflara, kültürlere ve yapısal oluşumlara yer yoktur. Halbuki, kent farklı sınıfların, farklı kimliklerin ve farklı kültürlerin iç içe geçtiği, çatışırken aynı zamanda da bir noktada da uzlaştığı yerdir. Ayrıca, kente göç eden kimi kentlilerin zaman içinde ekonomik durumlarını düzelterek ya da evlenerek sınıfsal bir değişim yaşamaları, onların beklenen kentliler olmalarını sağlamamaktadır. Çünkü, çeşitli yollarla sınıf atlayan insanlar, sahip oldukları kimliklerden ve temsil ettikleri gruplardan soyutlanmazlar. Alt sınıfların toplumsal ilişkilerinin ve kültürlerinin farklı şekillerde yeniden üretilmesi söz konusudur. Sözgelimi, İbrahim Tatlıses gibi, sınıf atlamalarını altkültürleri temsil ederek elde edenler de vardır. Nasıl ki, insanlar kentte yaşamaya başladıkları anda, beklenen -doğrusal/evrensel- kültürel dönüşümü gerçekleştiremiyorlarsa, zengin olduklarında ya da başka bir şekilde sınıf atladıklarında da aynı süreç farklı koşullarda yaşanmaktadır. Çünkü, sahip oldukları kültürel değerlerden bir gecede soyutlanıp başka bir kültürün değerlerini benimsemeleri mümkün değildir. Fakat bu onların değişmediklerini ve modernleşmediklerini göstermez. Kuşkusuz herkes değişerek, kültürünü farklı yollarla tekrar üreterek, yaşanan girdapta kendine bir yer edinmeye çalışmaktadır. Yaşanan dönüşüm geçmişte sahip olunan değerlerin, bugünkü koşullarla karşılıklı etkileşimi ile ortaya çıkmaktadır. Her toplumun kendine özgü tarihsel, toplumsal ve kültürel koşulları olduğu için yaşanan değişim sürecinde doğrusal olmayan bir nedensellik söz konusudur. Kısacası, yaşanan dönüşüm, beklenen gibi çizgisel bir değişim değildir.

Sözkonusu yabancılar/ötekiler, belli bir sınıfı temsil etmektedirler, ve bu rollerinden bağımsız düşünülemezler. Modernliği, salt biçimsel bir değişim olarak kavrayan anlayış, çeşitli şekillerde sınıf değiştiren kişileri, biçimsel bir değişim yaşamadıkları, ya da belli bir grubu temsil etmeye devam ettikleri için öteki olarak görmeye devam eder. Halbuki, sınıf atlayan insanlar, kendi modernlik süreçlerinde kendi kültürlerini ve yaşam tarzlarını, farklı şekillerde, tekrar tekrar üreterek kendilerini, kültürlerini ve kentlerini dönüştürmektedirler.

* Toplumsal sınıf kavramına farklı bir bakış açısı için bkz. Manuel De Landa, Çizgisel Olmayan Tarih, Metis Yayınları, İstanbul, 2006, s. 75-93

Öte yandan, kentin eski sakinleri, varlıklarından rahatsızlık duydukları yeni kentlileri ötekileştirmeleri sayesinde kendi varlıklarını ve “iyiliklerle” dolu dünyalarını meşru kılarlar. Çünkü, “kötü rüyaların ve marazi önsezilerin öteki insanlara has şeyler olduğunu ve asla kendilerinin başına gelmeyeceğini düşünebilmelerini sağlayan tek şey böyle damgalı bir kesimin varlığıdır. Türedi kendisini türedi hissetmemek için türediye muhtaçtır. (Bauman, 2000)

Türkiye’deki egemen kentsel tarihyazımı ise, bu insanların modernleştirilmeyi beklediğine inandığı için modernlik sürecinin olağan gerçeklerini; kente yeni gelenlere kentliliğin öğretilmemesi sonucunda, kültürel ve kentsel alanda yaşanan “bozulma” olarak değerlendirmiştir. Kent ve kent kültürü üzerine yapılan bu gibi açıklamalarda, kente yeni gelenlerin geleneksel toplumun bir üyesi olmaktan çıkıp birey haline gelmesi önemsenmemiştir. En büyük sorun, eski ve yeni kentlilerin batılı kimliği altında bütünleştirilmesi, kültürel bir “entegrasyon” yaşanması olarak anlatılmıştır. Rasyonel düşüncenin ürünü olan kentlerin tanımlı koşullarının değişkenlik göstermesi kabul edilmediği gibi, kentli kimliğinin de geçirgenliği kabul edilmemiştir. Oysa, kentli kimliği kapalı bir kimlik değildir. Çünkü, “tanımlarla birlikte doğulur; kimlikler ise yaratılır. Tanımlar size kim olduğunuzu söyler. Kimlikler ise sizi, henüz olmadığınız fakat olabileceğiniz şeye doğru çeker.” Bu nedenle, kente yeni gelenler kendilerine yeni kimlikler ararlar ve kimliklerin peşinde koşarlar. “Kimliğin anlamı hem kişilere hem de şeylere ilişkindir. Modern toplumda bunların ikisi de sağlamlıklarını, kesinliklerini ve sürekliliklerini yitirirler.” (Bauman, 2000) Böyle bir ortamda kurgulanan türdeş kimliğin gerçekleşebileceğine inanmak güçleşmektedir. Her yeni gelişme ve dönüşüm diğerlerinden bağımsız olarak yaşanırken, hiçbirisi diğerinden daha iyi ya da daha kötü değildir, hatta değişken ve geçirgendirler. Fakat Türkiye’de, kentlilik açık bir kimlik olarak değil, kapalı ve tanımlı bir kimlik olarak kabul edildiği için “öteki” kimliklerin, türdeş kentli kimliğinin oluşturulması hayalinin içinde yeri yoktur. Kente göç eden ve kentte yaşamaya başladıktan sonra farklı alışkanlıklar kazanan insanın duygusal ve zihinsel yapısındaki, ve rutin alışkanlıklarındaki değişiklikler tartışma konusu bile olmamıştır. Tartışma eksenini, kente yeni gelenlerin kendilerinden beklenen davranış kalıplarına uymaları ve kent kültürüne entegre olmaları oluşturur. Sözü edilen bütünleşmenin dışında kalanlar sapkın kişiler olarak görülmüşlerdir. Bu nedenle, farklı grupların (sınıfların), modernliğin herhangi bir tartışma eksenine taşınmaları ve değerlendirilmeleri mümkün olmamıştır. Çünkü, onlar modern kentli olarak kabul edilmemektedir. Örneğin, Tekeli oluşturdukları gecekondu mahalleleri ile kentin fiziksel görünümüne zarar veren yeni kentlilerin “modernitenin kalıpları

dışındaki yaşantılarının” kentli yaşamla “bütünleştirilmesi” sorununu şu sözlerle anlatmaktadır:

“Cumhuriyetin meşru gördüğü kentsel normlara uygun altyapı ve konut üretiminde hem toplumun, hem de kente yeni gelenlerin kaynaklarının yetersizliği gecekondu mahallelerini ortaya çıkarmıştır. Hızlı kentleşmeyle birlikte modernite projesinin karşılaştığı tek sorun fiziki çevredeki emrivakiler değildir. Kente kırdan gelen büyük sayıdaki nüfusun modernitenin kalıpları dışındaki yaşantısı, modernistler için bu grupların kentli yaşamla nasıl bütünleştirileceği sorununu ortaya çıkarmıştır.” (Tekeli, 2001)

Kente göç edenlerin modernlik sürecinin bir parçası olarak kabul edilmeyişi “hem toplum, hem de kente yeni gelenler” ifadesinden açıkça anlaşılmaktadır. Toplumu, modern kentliler oluştururken, kente göç edenler –kentlileşemeyen köylüler- olarak ötekileştirilmişler ve toplumun bir parçası olarak değerlendirilmemişlerdir. Ayrıca, modernliğin bazı kalıpları olduğu, ötekilerin bu kalıpların dışındaki davranışlarından söz edilmiştir. Oysa, farklılıkların ve çoğulluğun görünür hale geldiği yer ve zaman olan modernliğin tanımlı davranış kalıpları da doğal olarak yoktur. Bu nedenle, kalıplar içinde ve dışında kalanlar olmak üzere toplumu iki gruba ayırarak, hatta kalıplar dışında kalanları yok sayarak yaşanan kentleşmeyi ve kentlileşmeyi anlamak mümkün değildir. Kaldı ki, ötekiler olarak tek gruba indirgenen insanlar birbirlerinden farklı kültürel pratiklere sahip oldukları için tam olarak aynı değildirler. Bu nedenle, modernliğin önemli pratiklerinden biri olan kentleşme sürecinde kentlileri tek bir kimlik altında bütünleştirmenin imkansızlığını en başta kabul etmek gerekir. Topraktan ve geleneksel üst anlatılardan kopan ve bağımsızlaşan kişi organik toplumun anonim bir parçası olmaktan çıkıp birey haline gelir. Bireyselleşme; bağımsızlıktan ve kişisel farklılıklardan doğarak metropolde gelişir. Kentlinin, kentteki farklı bölgelerde yaşayan, farklı kişilerle ilişki kurabilmesinin nedeni, sadece metropolün kişisel özgürlük alanı olması değildir. Daha çok, bugüne kadar, bireylerin içsel özgürlüğünün, metropolün nicel büyümesinin önüne geçmesi ile kentin kozmopolit bir alana dönüşmüş olmasıdır. (Frisby, 2001)

Çünkü, sadece büyük, kalabalık bir kent metropol değildir. Metropol aynı zamanda modern bir kozmopolitizm de içermek zorundadır. Kısacası, metropol organik bütünlük içermeyen bir kentsel yığılmadır. Onun organik bütünlüksüzlüğü fiziksel olduğu kadar toplumsal niteliktedir. (Tanyeli, 2002) Kentin kozmopolit yapısını bir türlü kabul etmek istemeyen

Türkiye kentsel tarihyazımı ise, türdeş kentli kimliği ile birlikte düşlenen kentli kültürünün bir türlü gerçekleşmemesinden hoşnutsuzdur. Sözgelimi, Kuban da, kentlileri ortak bir davranış ve bilgi altında bütünleştirecek kentsel mekanların olmadığını söylerken, bütünleşemeyen gruplardan rahatsızlık duymaktadır. Bütünleşmenin bu koşullar altında gerçekleşmesinin mümkün olmadığını savunan Kuban, bütünleşmenin gerçekleşebileceğini düşünmenin de bir tür “ütopya” olduğunu açıklamıştır. (Kuban, 1998)

Oysa, “kent, birdenbire ortaya çıkmayıp bir gelişme sürecinin ürünü olduğundan, yaşam biçimi üzerindeki etkilerinde, daha önceki topluluklara egemen olan yaşam biçimi görmezden gelinemez. Bu yüzden, farklı derecelerde de olsa, toplumsal yaşamımız, temel yerleşme biçimi tarıma, tımar ve köye dayanan daha eski toplumların izlerini taşır. Sözkonusu tarihsel etkiye, eski yaşam biçiminin izlerinin hala egemen olduğu bölgelerden insanların kente göç etmesi de katkıda bulunur. Bu yüzden, kentsel ve kırsal kişilik tipleri arasında kesin ve farklı dönüşümler bulmayı beklememeliyiz.” (Wirth, 2002)

Fakat modernliği, ideal kent ve kentlinin oluşturulacağı ideolojik bir ortam olarak gören Türkiye kentsel tarihyazımı, kentlerdeki kozmopolit yapıyı hiçbir zaman olağan kabul etmemiştir. Bu nedenle, bölgeler arasındaki kültürel farklılıkları, farklı ekonomik gelişme seviyelerini veya politik/askeri kapasitelerin yol açtığı farklılıkları bu sistemsel mantığın bir türevi olarak marjinalleştirmişlerdir.” (Keyman, 1996) Tekeli ve Gülöksüz ise, 1980 sonrası Türkiye’inde kentleşme ve kentlileşme üzerine yazarken kentteki marjinal kesimi şu sözlerle anlatmışlardır:

“Piyasa mekanizması içinde, dışa bağımlı ithal bir teknoloji ile kalkınmaya çalışan bir ülkede, kalkınma sürecinde kırsal ve kentsel alanlarda modern bir kesim oluşmaktadır. Bu kesimde örgütlenmemiş, sermaye-yoğun işler yer almıştır. Ama bu modern kesimin gelişme hızı, kentlerde ya da köylerdeki tüm emek arzına iş olanağı sağlamaktan uzak kalmaktadır. O zaman modern kesimin dışında bir marjinal kesim doğmaktadır. Bu marjinal kesim de zaman içinde evrimleşemeyen bir gelişme göstermektedir.” (Tekeli vd., 1996)

Tekeli ve Gülöksüz, 1980 sonrası Türkiye’inde kentleşme ve kentlileşme üzerine yazdıkları makalede, sırasıyla ikili sosyal yapı ve kentteki marjinal grup olmak üzere konu ile ilgili farklı kavramlar üretmişlerdir. Bir sonraki, öncekinin eksik yanını tamamlamış ve yeni bir adımmış gibi anlatılsa da, aslında iki yaklaşımda da basit ikili kuramdan öteye gidilmemiştir. Marjinal

kesim olarak adlandırılan yeni kentlilerin değişmediğini söyleyerek kentlileri iki grupta incelemek, hatta marjinal grubu modernlik dışı olarak değerlendirmek ikiden fazla farklılığı barındıran, çoğulluğun ortamı olan modernlik sürecini anlamaya yönelik bir çalışma değildir. Modernlik sürecinde toplumsal sınıfların geçirgen bir yapıya sahip olması söz konusu bile olmamıştır. Kente göç eden “köylüler”, herhangi bir şekilde sınıf değiştirseler de bu onların “kentli” olmalarına yetmemektedir.

Oysa, “hem toplumsal hem de psişik olarak modernlik sürekli bir özeleştirmedir; hiç bitmeyen ve dolayısıyla da ucunda ne olduğu bilinmeyen bir kendi kendini silme ve kendi kendini hükümsüzleştirme egzersizi. Gerçek/hakiki modern, hoşnutluğu ertelemeye hazır olmak değil, hoşnut olmanın imkansızlığıdır. Başka bir deyişle modernlik, durmanın imkansızlığıdır. Modern olmak hareket halinde olmaktır... Postmodern yaşam stratejisinin özü ise kimliğin kararlı hale getirilmesi değil, sabitlikten kaçınmaktır.” (Bauman, 2000)

Kentteki sosyal grupları kendilerine özgü kalıpları içinde rijid oluşumlar olarak gören ve gruplar arasında geçişi olası görmeyerek kendini batı karşısında ötekileştiren düşünce biçimi ise, yaşananların olumsuz gelişmeler olduğuna inanmış ve bu olumsuzlukları Türkiye’ye özgüymüş gibi anlatmıştır. Bu yargılar, kendisini batı ülkeleri karşısında ötekileştiren kentsel tarihyazımın sonuçlarıdır. Halbuki, olumsuz –modernlik dışı- olarak değerlendirilen bu gelişmeler “azgelişmiş” ülkelere özgü değildir. Yaşananlar sadece modernlik sürecinin olağan gerçekleridir. Her ülke kendi modernlik sürecini kendine özgü koşullarının etkisinde, kuşkusuz karşılıklı etkileşim içinde fakat diğerlerinden farklı şekilde yaşamaktadır. Bu farklılıklar, gelişmiş ve azgelişmiş ülkelerde olmak üzere basitçe ikiye ayrılıp yargılanamayacak kadar fazla çeşitlilik göstermektedir. Modernlik süreci daha erken başlayan ülkelerin kentlerinde de göç yaşanmış ve bunun sonucunda farklı sınıfların birlikte yaşamaları ve bu durumun olağanlaşması süreçleri yaşanmıştır. (Soja, 2000) Fishman bu süreçte Berlin’de yaşananları tüm olağanlığı içinde şu sözlerle özetlemektedir:

“Yeni gelenlerin bazıları aradıkları iyi yaşamı çekici yeni orta sınıf komşuluk birimlerinde buldular, fakat çoğunluğu kendini, millerce uzanan ve yalnızca fabrikalar ve demiryolları ile kesintiye uğratılan sonu gelmez kötü kiralık konut sıralarına hapsolmuş buldu. Bütün aileler, dar caddelere ya da pis avlulara bakan, güneş ışığının hiç sızmadığı bir ya da iki odaya tıkmıştı. Örneğin 1900’lerin Berlin’inde, ailelerin hemen hemen % 50 si, yalnızca küçük bir

odaya ve odadan daha da küçük bir mutfağa sahip kötü kiralık konut birimlerinde yaşıyorlardı.” (Fishman, 2002)

Türkiye’de ise bu süreç gecekonduların üretilmesi ile gerçekleşmiştir. Fakat kentin bu yeni ve “düzensiz” yapıların eklenmesi ile nasıl şekillendiği ve bu yerleşmelerin oluşumunu sağlayan toplumsal etkilerin neler olduğu gibi sorular sorulmamıştır. Çünkü, kente yeni gelenler arsaları yağmaladıkları, siyasiler de “modernleşme projesine” engel olan bu insanları durdurmak yerine onların işlerini kolaylaştırdıkları için suçlanmışlardır. Türk kentsel tarihinin en önemli eksenlerinden birini bu gelişmelerin yargılanması oluşturmaktadır. Tekeli de, modernliğin normları olduğuna inandığı için köylü, gecekondulu, ve siyaset üçgeninde oluşan gelişmeleri şu şekilde anlatmıştır:

“Gecekondulu türü yerleşmeler barakalar adıyla daha 1930’lu yıllarda ortaya çıkmıştır. Tek parti dönemi olmasına rağmen, bu konutların bir kısmı zaman zaman yıkılsa da, varlıklarına göz yumulmuştur. Ama çok partili rejime geçişle birlikte zaman zaman af yasaları çıkarılarak gecekondululara güvence verilmiş, yasallaştırılmıştır. Bu af yasaları incelendiğinde affın hep belli bir alan ve zamanla sınırlı tutulduğu, en azından yasalarda modernitenin normlarının korunmaya çalışıldığı görülmektedir. Gerçekçi olmadığı bilinerek modernitenin normları hukuksal ilkeleri ve yasal kuralları yönlendirmiş ve meşruiyetin ölçütü olmayı sürdürmüştür. Patronaj ilişkileriyle yoğrulmuş bir popülizm uygulamasının mantığını bu yasalarda da açıkça gözlemlemek olanaklıdır.” (Tekeli, 2001)

Tekeli’nin, modernliğin normlarını tariflemesinden de anlayabileceğimiz gibi Türkiye’de modernliğe olduğu gibi kentleşme kavramına da genel olarak çözülmesi gereken bir sorunmuş gibi bakılmıştır. Çünkü, gerçekleşen kentler modernliğin “normlarına” uymamaktadır. Kentlerin büyümesinin “kontrol” edilememesi endişe veren bir gelişme olmuştur. Bu problemi anlamak için; köyün insanları kentte mi ittiği yoksa kentin mi insanları çektiği gibi içeriksiz sorular sorulmuş ve cevaplar üretilmiştir. Sorunun cevabı her ne olursa olsun, yapılmak istenen kentteki hızlı nüfus artışının önlenmesi gereğinin vurgulanması olmuştur. Çünkü, öngörülenden fazla nüfus artışının yaşanmasının, konut üretimi sıkıntısı yaratmasının yanında, bütünleşmiş kent kültürünün gerçekleştirilmesine de engel olacağı kabul edilmiştir. Kültürel bütünleşmenin, batı kentlerinde nüfus artışının kontrol altına alınması ile sağladığına inan Kuban, Türkiye’deki kültürel yapıyı, kentleri ve kentlileri batılı olanla karşılaştırarak ötekileştirmiştir. Bunun sonucunda, Türkiye’de yaşananların yozlaşma ve kaos olduğunu

savunmuştur. Türkiye’de düzenin sağlanabilmesi için batı’dan daha yüksek bir teknolojiye ve kültür düzeyine sahip olmaları gerektiğini savunurken, dünyanın bütün büyük kentlerini hasta olarak nitelemiş, ve kente egemen olan kırsal kültürün kenti öldürebileceğini savunmuş, yaşanan bozulmayı ve kentin yokoluşunu İstanbul bağlamında şu sözlerle açıklamıştır:

“Adını hala heyecanla söylediğimiz ve geçmişinin derinliğinde ve anılarında kaybolduğumuz bu dünya kentini, uçsuz bucaksız kalabalıklar hoyratça kirllettiler, korusunu ve ormanını yok ettiler, karnını deştiler, anıtlarını tahrip ettiler, ya da biçimlerini bozdular. Topraklarını doymaz iştahlara terk ettiler, denizini kullanılmaz hale getirdiler ve kullanmadılar, çekirge sürüleri gibi sararttılar, soldurdular ve daha da doymadılar. Fakat bir ölmez güzelliği saklayan, hala güzel kalan bir istanbul var! 25 yıllık bir saldırı, 2500 yıllık bir tarihi ve milyonlarca yıllık bir topoğrafyayı henüz alt edemedi.” (Kuban, 1998)

Türkiye’deki kentsel tarihyazımı, genellikle Kuban’ın anlatımına paralel olarak kentlerin yağmalanması ve bozulması üzerinden yazılmış; düşlenen kentsel mekanların gerçekleşebilmesi için göç ile oluşan nüfus artışının önlenmesi gerektiği savunulmuştur. Öyle ki, bu inanın bir sonucu olarak İstanbul için vize uygulanması gibi bir çözüm önerisi, günümüzde bile geliştirilebilmekte ve gerçekliğine inanılmaktadır. Göç, hiçbir zaman modernlik sürecinin olağan bir gelişmesi olarak düşünülmemiş, çözülmesi gereken bir sorun olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla, kente yeni gelenler de kapitalist üretimin bir parçası olarak değerlendirilmemişlerdir. Bu insanların yaşamaları gereken yerde –ait oldukları köylerinde- yaşadıkları sürece varlıkları ve sahip oldukları yerel kültürleri rahatsızlık yaratmamıştır. Çünkü, “şeyleri ‘kirli’ yapan, onların içsel nitelikleri değil, bulundukları konum, daha doğrusu temizlik kovalayanların hayalindeki şeyler düzenindeki konumlarıdır. Bir bağlamda ‘pis’ olan şeyler sadece başka bir yere kondukları için temiz olabilirler; ve tabii tersi de doğrudur.” (Bauman, 2000) Modernleşme projesine göre, ülkenin köylerindeki şartlar iyileştirilirse her sınıf olması gereken yerde kalacak, hayal edilen rasyonel düşüncenin nesnesi olan “düzenli” kent oluşturulabilecek ve sonsuza kadar bozulmadan varolacaktır. Düzen oluşturma ve istikrar beklentisi de modern insana özgü bir davranıştır, ama modern insan tüm bunları isterken aslında bunun hep değişkenlik ve tutarsızlık gösteren bir ortama dönüşeceğinin farkındadır ve yaşanan karmaşayı kabul etmeyi ve bu ortamda kendini huzurlu hissetmeyi başarır.

İnsanlar bir hafızaya ve belli bir öğrenme kapasitesine sahip olduğu için dünyada bir “düzenin” olmasını ister, ve bunu hayal ederler. Bu kapasitenin sınırları içinde öğrenilen herşey katı ve kalıcı istikrarlı ortamlarda işe yarayabilirler. Fakat modernliğin, dolayısıyla, kentlerin gelişimi doğrusal ilişkilerin kalıcı sonucu olmadığından öğrenilen ve öngörülen tüm değer yargıları, davranış kalıpları ve kentsel mekanlar gerçekleşmemiştir. (Bauman, 2000) Kaldı ki, “modernlik hiçbir dokunulmaz düzen öngörmez. Çünkü, tüm dokunulmaz düzenler, en alttan en tepeye yolların uzandığı ve dolayısıyla da hiç kimsenin ebediyyen hiçbir yere ait olmadığı yeni ve yapay bir düzenle değiştirilecektir... Her düzenin kendi düzensizlikleri vardır; her arılık (temizlik, saflık) modeli, süpürülmesi gereken kendi pisliğine sahiptir... Her daim yenilenen arılık modelleri ve arındırma becerileri karşısında artık hiçbir şey güvenli değildir; gün belirsizlik ve kuşkunun günüdür.” (Bauman, 2000)

Türkiye’de ise, düzenin modernlikle ilişkilendirilmesi sorgulanmadan kabul edilmiştir. Kentte yaşanması beklenen kültürel dönüşüm ile düzenin zamanla sağlanamaması, yaşanan sürecin olağan gerçeği olarak değil, modernleşme projesinin gerçekleştirilmesine engel olarak kabul edilmiştir. İkinci, üçüncü kuşak kentlilerin, kentin tüm sosyal ve ekonomik olanaklarından faydalanmalarına rağmen “modernleşme projesinin” beklediği kültürel dönüşümü gerçekleştirmediğini savunan Tekeli, bu grubun Arabesk müzik örneğinde olduğu gibi kültürel ürünlerini vererek, piyasa kanalıyla yaygınlaştırarak kendisini “yeniden üretme” olanağını bulduğunu; böylece modernliğe doğru ilerleyen bir kültürel dönüşüm yerine farklı kanallarda gelişme yolu bulabilen ikili bir kültürel yapının sürekliliğinin görüldüğünü açıklamıştır. (Tekeli,2001)

Tekeli’nin sözlerinden, modernlik sürecindeki farklılıkları ve çoğulluğu düşlenen kentin oluşturulmasına engel olarak değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Çünkü, Tekeli’ye göre farklılıkların kendilerini ifade etme özgürlükleri modern kültürel dönüşüm için tehdit unsurudur. Kültürel bir ürün olarak değerlendirdiği, “arabesk yalnız bir müzik tarzını değil, göçmenlerin yanısıra göçmen olmayan kentli yoksulların da oturduğu gecekonduların bütün yaşam tarzını ve zihniyetini kapsayan bir anlam taşımaktadır... Birçok yazar 1970’lerin sonlarından bu yana Türkiye’de arabesk kültürün anlamını tartışmıştır. Ağır basan değerlendirme “azgelişmiş bir ülke” olması nedeniyle Türkiye’nin modernleşme yönünde “çarpık” bir yol izlediği, arabesk müziğin de “aşağı” bir tarz olarak bu çarpıklığın bir yansıması olduğudur.” (Özbek, 1998) Kente yeni yerleşen köylü kitlelerin kent ortamına uyum sağlayamaması sonucu oluştuğuna inanılan arabesk müzik “yabancılaşmanın müziği”

olarak tanımlanmış; insanlara acı ve bunalımlarını haykırmalarını sağlayan bir araç olduğu fakat müzik değeri olmadığı savunulmuştur. “Araştırma gündeminde arabeskin müzik olarak özellikleri ve kent kültürünün çevresinde gelişen yeni yaşam biçimleriyle öznellikler yer almamıştır.” (Özbek, 1998) Tercih edilen yol, kentlileşemeyen köylüler olarak ötekileştirilen grubu temsil ettiği düşünülen müziğin de yargılanıp ötekileştirilmesi olmuştur.

Oysa, kente yeni gelenler, kentin çeşitli olanaklarından faydalanırken, kentsel mekanda sadece fiziksel olarak varlık gösterip, “modernleştirilmeyi” beklememişlerdir. Geçmişlerine ait tarihsel, kültürel ve toplumsal koşulların şimdiki zamanın koşulları ile karşılıklı etkileşimi ile kültürel ve toplumsal olarak pratiklerini tekrar üreterek, kendilerine özgü başkalaşım süreçlerini yaşamışlardır, ve yaşamaya devam etmektedirler. Dolayısıyla, modernliği, çeşitli parçalanmaların ve kopuşun işaret ettiği bir yaşam biçimi, kültürün, gerçekliğin kuyusunu kazmaktan öte ona bir faydasının olmadığı bir toplumsal durum olarak da tanımlayabiliriz. (Bauman, 2000)

5.METROPOL KORKUSU VE METROPOLE DİRENME: KENTTEKİ YABANCILAR

Metropoldeki farklılıkların türdeşleştirilemeyeceği gerçeği ile yüzleşen insanlar, birlikte yaşamak zorunda kaldıkları yabancılara karşı farklı davranış biçimleri geliştirmişlerdir. Endişe ve korku sebebi olan yabancılara, diğer bir deyişle ötekilere, kimi zaman tepkisiz yaklaşırken, kimi zaman ise, yabancılardan izole edilmiş türdeş mekanlarda yaşamayı tercih etmişlerdir. Modern insan, geliştirdiği bu davranış biçimleriyle; modernliğe ve metropole direnirken, öte yandan, yaşadığı kentsel mekanla ve ötekilerin varlığı ile uzlaşmaktadır. Çünkü, “metropol insanı, varolmanın güvensizliğinin ve varolma savaşının üstesinden gelmek zorundadır.” (Frisby, 2001)

Kentte kurulan toplumsal ilişkiler; kırsal alandaki ilişkiler gibi birincil, tanımlı ve sürekli değildir. Kentteki toplumsal ilişkiler, daha çok ikincil ilişkilerden oluşur; yapay ve geçicidirler. Bu nedenle, kentte yaşayan insanlar, çevrelerindeki gelişmelere karşı kayıtsız kalmayı tercih etmişlerdir. (Wirth, 2002) Kaldı ki, insanların, metropolde yaşanan karmaşık ilişkilerin her birini aynı içsel tepkiyle karşılamaları da pek mümkün değildir. Tüm toplumsal ilişkileri aynı içsel tepkiyle karşılamak insanların duygusal ve zihinsel yapısını olumsuz şekilde etkileyecektir. İnsanların, çevrelerine kuşku ile yaklaşmalarının nedeni; kısmen bu psikolojik durum, kısmen de metropolde kurulan geçici, yapay ve değişken ilişkilerdir. Bu da, kentte yaşayanların, kırsal bölgelerde yaşayanlara göre daha soğuk ve duyarsız görünmelerine neden olur. Kendisini, çevresine karşı geliştirdiği kayıtsız tavırla korumaya çalışan kentli, öte yandan, varlığından rahatsız olduğu yabancıya karşı tiksinti, hatta zaman zaman nefret ve düşmanlık duymaktadır.* (Arredamento Mimarlık, 2002b)

Kentteki yabancı korkusu, dünyanın tüm metropollerinde farklı tepkilerle, farklı şekillerde gerçekleşmektedir. Belirsizliğin, çelişkinin ve hareketliliğin hakim olduğu modern ortamlarda, insanlar istikrarlı, durağan kentler hayal ederler, ya da eskiden varolduğuna inandıkları, türdeşliğin hakim olduğu düzenli kentlerini özlerler. Özlenilen bu kentler, aslında hiçbir zaman varolmamış “düşlenmiş geçmiş zaman kentleridir.”

Yaşadığı kentsel mekana ve mekandaki toplumsal ilişkilere karşı olumsuz duygular besleyen modern insan, kentlerinin geçmişine ve geleceğine dair hayaller kurar. Geçmişe ait hayaller,

* Georg Simmel, “Metropol ve Zihinsel Yaşam”, Çev: C. A. Kanat, Arredamento Mimarlık, 2002, S:151, s.85-87

nostaljik kent hikayeleri ile aktarılırken, geleceğe ait hayaller ise üretilen ütopyalarla anlam kazanmaktadır. Bu bağlamda üretilen ütopyalar, değişmeyen düzene sahip, yabancıların olmadığı geleceğin mekanlarını kurgularlar. “Modern ütopyalar, sundukları ayrıntılı reçeteler bağlamında farklılaşırlar. Fakat bunların tamamı şu yargıda birleşirler: “mükemmel dünya” ebediyen kendisi olarak kalan bir dünya olacaktır; yani bu dünyada bugün öğrenilen akıl yarın ve ertesi gün de makullüğünü koruyacaktır ve edinilen yaşam yetileri ebediyen faydalılıklarını sürdüreceklendir.” (Bauman, 2000)

Yabancıardan arındırılmış bu mekanların, aynı zamanda da kirden ve sapkınlıklardan da arındırıldığı düşünülmektedir. Mutlak düzenin sağlanabilmesi için kentte sadece aynı ırktan, aynı dine mensup ve aynı kültüre sahip türdeş insanların yaşayabilmesi öngörülmektedir. Hayal edilen bu kentler, suçlular, deliler ve farklı ırklar gibi, düzenin sürekliliğini tehdit eden çeşitliliği barındırmaz. Sözelimi, “Foucault’nun da hatırlattığı gibi, modern dönemin ilk yıllarında deliler kent yetkilileri tarafından toplanıyor, Narrenschiffen’e dolduruluyor ve denize gönderiliyordu; deliler ‘akıl parlak ve yetkin istikrarı karşısındaki karanlık bir düzensizliği ve hareketli bir kaosu’ temsil ederken deniz, ‘alıp götürmenin yanı sıra temizleyen’ suyu temsil ediyordu.” (Bauman, 2000)

Aslında, mutlak düzen olmadığı gibi, mutlak kir de yoktur. Kir kavramı gözlemcinin görüşüne, kirin bulunduğu yere göre değişkenlik gösterir. Bu nedenle, farklı perspektiften bakan, farklı rasyonalitelerin ürettikleri düzen senaryoları gibi, düzenlerini tehdit ettiğini düşündükleri kirlilikler de farklılık gösterir. Farklı rasyonalitelerin kir kavramında hemfikir oldukları nokta, kirin düzene karşı olduğudur. Çevresini kirden arındırarak düzenlemeye çalışan modern toplum, sürekli yaşanan dönüşüm sürecindeki aktif rolünü oynamaktadır. Çünkü, kurgulanan mekanlar insanlar tarafından kullanıldıklarında, toplumsal ilişkiler mekanı doldurduğunda gerçekleşmektedir. Ayrıca, “kirle savaşırken, dekorasyon ve düzenleme yaparken biz hastalıktan sakınma kaygımızla hareket etmiyoruz; bunları yaparken pozitif olarak çevremize yeniden çeki-düzen vererek bir düşünceye uygun hale gelmesini sağlıyoruz. Kirden kaçışımızda korkulacak ya da mantıksız bir şey yoktur; bu, form ile işlevi birleştirmeye, deneyim birliği sağlamaya çalışan yaratıcı bir faaliyettir. Sonuç olarak, eğer pislik münasebetsizse, biz buna düzen bağlamında bakmalıyız. Pislik ya da kir, bir kalbın oluşturulması durumunda bu kalıbın dışında tutulması gereken şeylerdir.”* (Bauman, 2000) Kaldı ki, tüm kimlik kurgularının geçişgen ve değişken olduğu modernlik sürecinde, kir

*Bauman Mary Douglas’ın kir tanımından yola çıkmıştır.

kavramını tanımlı bir kalıp içinde düşünmek mümkün değildir. Modernlik ve kentleşme sürecinin aktörleri olan farklı kimliklerin yaşadıkları çelişkiler ve çatışmalar, bu süreçlerin yaşam belirtileridir. Nitekim, “bizim yabancılara gereksinme duymamızın nedeni sadece, kültürel olarak biçimlendirildiğimiz yoldan dolayı, tek biçimli, monoton ve homojen bir dünyada, canlandırıcı değerdeki şeyleri özleyecek olmamız değildir. Bundan da öte, farklılığın olmadığı bir dünya, nereden bakılırsa bakılsın, yaşamlarımızın biçimlendirildiği ve sürdürüldüğü yolla geliştirilemezdi.” (Bauman, 2000)

Türkiye kentsel tarihyazımında ise, kentler batı kentlerinin şimdinin şekillendirdiği bir kalıp içinde düşünüldüğü için kir kavramı da aynı kalıbın içinde yer almıştır. Farklılıkların türdeşleştirildiği yer ve zamanın, modernlik sürecinin gerçeklikleri ile örtüşmeyeceğinin farkında olmak, insanların çevrelerindeki gelişmelere karşı “blase” tavır geliştirmelerine neden olmuştur. (Arredamento Mimarlık, 2002b) Modernliğin ve metropolün, çoğulluğunu, değişkenliğini ve kaosunu içselleştiren toplumlarda bu davranış gelişirken, Türkiye’de ise, blase yaklaşımın yerini metropol korkusu almıştır. Merkez ülkelerde metropol, modern yaşamın bir gerçeği olarak, kaçınılmazlığının bilinciyle kabul edilirken, Türkiye’de ise, metropol bundan ötürü neredeyse bir “meşruiyet krizi” yaşamaktadır. (Tanyeli, 2000) Çünkü, genel kavrayış biçimi modernliğin her anlamda istikrarı sağlamak üzere iyileştiren bir değişim olduğudur. Oysa ki, modernliğin ve metropolün, barındırdığı çokluk, tam tersine istikrarın hiçbir zaman sağlanamayacağı bir dünyaya aittir. Kısacası, bu dünyaya ait herhangi bir kavramı, tek boyutta ifade etmek ve kavramak mümkün değildir.

Modernliği üretirken, aynı zamanda da, modernliğe ve metropole direnen insanların geliştirdikleri bir başka yöntem ise, daha önce de söz edilen “düşlenmiş geçmiş zaman kentleri”; kentlerin geçmişinin idealize edilmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda üretilen söylemler, geçmişte daha “düzenli”, “güvenli” ve “huzurlu” olan kentlerin zaman içinde bozularak kirlenmesi, kaosun hakim olduğu güvensiz mekanlara dönüşmesi üzerinden yapılır. Böylece, geçmişte her alanda varolduğuna inanılan türdeşlik yüceltilerek, güven ve düzenin sürekli olduğu hayali kentlere duyulan özlem anlatılır. Eskiden varolan kent kültürünün, yeni kentsel ortamdaki bozulmalar nedeniyle tekrar varolamayacağı varsayılır. Aslında bu anlatım şekli, gazeteciliğin genel özelliklerindendir. Geçmiş zamanlardaki kentsel ortamın ve kentsel kültürün nasıl olduğunu bilmeyen yazarlar, geçmişte varolan türdeşliği överek anlatırlar. Söz konusu nostaljik anlatılarda, idealize edilen eski kültürün sadece eski kentlerde varolabileceğine inanılır. (Frisby, 2001)

Nostaljik anlatılar, hem merkez, hem de çevre ülkelerinin kentsel tarihyazımında söz konusudur. Türkiye’de nostaljik kent hikayeleri genellikle, İstanbul üzerinden kurgulanmıştır. İstanbul’un eskiden daha “uygar” kentlilerin yaşadığı, “düzenli”, “huzurlu” ve iyi toplumsal ilişkilerin yaşanabildiği bir kent olduğu anlatılmıştır. Çünkü, İstanbul’un yaşanan göç sonucu, geri dönüşü olmayan bir bozulma sürecine girdiğine –kirlendiğine- inanılmaktadır. Kuşkusuz geri dönüşü olmayan bir değişim başlamıştır, fakat bu değişimden beklenen “olumlu” doğrusallık -iyileşme- gerçekleşmeyince, yaşanan süreç kirlenme ve bozulma olarak kavramsallaştırılmıştır. Ancak, modernliğe ve metropole direnirken, yaşadığı sürecin barındırdığı farklılıklarının ve olumsuzluğunun geri dönülmezliğinin farkında olan toplumlar, nostaljik kent hikayelerini objektif olarak değerlendirebilmektedirler. Türkiye’de ise, nostaljik kent anlatımlarının doğruluğuna inanılmaktadır. Sözgelimi, Hasol, İstanbul’da yaşanan kentleşme sürecinde, konuya ilişkin yazdıklarını, “Yağma Var” isimli kitabında toplamıştır. Kitabın kapak resminin İstanbul Boğazı’ndan geçen buldozerler olması yaşandığına inanılan “yağma”nın boyutlarını anlatmak için uygun görülmüş olmalıdır. Hasol, nostalji kavramını kabul etmediğini ise, şu sözlerle açıklamıştır:

“Şimdi İstanbul, gelişigüzel gökdelenleriyle yepyeni çehresine doğru doludizgin gidiyor. Kısaca Hong Kong’laşıyor. Singapur’laşıyor. Hong Kong’u da Singapur’u da biliyoruz; gökdelenlere de karşı değiliz. Ancak İstanbul’un gökdelenler, kazıklı yollar, viyadüklerle doğal ve tarihsel değerlerini yitireceği açıktır. İstanbul, tarihi, eşsiz doğası ve insani ölçeğiyle, “İstanbul”dur. Bunları dile getirmenin duygusallıkla, eskiye özlemle (bazılarının deyişiyle nostaljiyle) ilgisi olamaz.” (Hasol, 1997)

Hasol’un bu açıklamaları, Türkiye’deki egemen kentsel tarihyazımının kentleşme sürecini kavrayışı ile benzerlik göstermektedir. Ayrıca, Hasol’un yaptığı karşılaştırmalı anlatımda, anatopik bir anlatım söz konusudur. Hong Kong, Singapur ve İstanbul birbirlerinden farklı coğrafyalarda, farklı toplumsal, kültürel, tarihsel ve ekonomik koşulların etkisi ile kendilerine özgü modernlik süreçlerini yaşamaktadırlar. Tek bir veri –gökdelenler- bağlamında bir karşılaştırma yapmak, bu kentlerin kentleşme süreçlerine ilişkin içerikli bir tartışma eksenini oluşturamaz. Kaldı ki, her kentin kentleşme sürecini kendine özgü farklılıkları ile yaşadığı gözönünde bulundurulursa, benzeri yüzeysel karşılaştırmalarla gerçekliğe ilişkin bir yorum yapılamayacağı açıktır.

Türkiye’deki egemen kentsel tarihyazım, metropole karşı direnirken benzeri pek görülmemiş yoğun korku geliştirirken,(Tanyeli,2000) metropolden, yabancılardan, karmaşadan kaçış olarak kurgulanan, kentin çeperlerinde konumlanan toplu konut sitelerinin yapımı gündeme gelmiştir. Yabancılardan arındırılmış, “düzenli” ve “sağlıklı” olduğu varsayılan, türdeşliğin hakim olduğu mekanlardaki yaşamın tercih edilmesinin en önemli nedeni ise, kentlerin göç yaşanmadan önceki “bozulmamış” halinin tekrar gerçekleştirilebileceğine olan inançtır. Kent merkezinin bozulduğuna olan inanış genellikle hiç sorgulanmadan kabul edilmiş ve içselleştirilmiştir. İstanbul’un göç yaşanmadan, diğer bir deyişle kirlenmeden önce sahip olduğu “türdeşlik” nostaljik anlatıların eksenini oluşturmaktadır. Sözgelimi, Öncü 1980 sonrası İstanbul’unda her anlamda yaşanan bozulmayı şu sözlerle özetlemektedir:

“Çevre kirliliği, sadece denizleri, havayı, suyu etkilemekle kalmamış, kentin sosyal ve kültürel iklimine sirayet etmişti. Her tür kirlenmenin had safhaya ulaştığı İstanbul, artık yaşanmaz bir kent olmuştu. Böylece 1980’ler, İstanbul’un üst ve orta sınıflarının, sağlıklı bir yaşam/temiz bir çevre=yeni bir ev özlemiyle şehri terk etmeye başladığı yıllar oldu.” (Öncü, 1999)

Birikim Dergisinin “kentte yarılma” başlığı altında toplanan sayısında, Öncü, “idealinizdeki Ev” mitolojisinin İstanbul’daki gelişimini anlatmıştır. Matematiksel olarak açıkladığı toplumsal durumun, kentin artık yaşanamayacak kadar kötü koşullarından kaynaklandığını savlayan Öncü; her gelir sınıfının kendi ekonomik koşullarına göre kent dışında inşa edilen, sitelerden bir daire ya da villa satın alarak, özledikleri “sağlıklı”, “türdeş” ve “düzenli” mekanlarda yaşamayı tercih ettiklerini anlatmıştır. Kentlileri alt, orta ve üst- gelir gruplarına ayırarak kentte yaşanan sözde bölgeselleşmeyi açıklarken, kentteki farklılıkların çok daha fazla olduğunu ve iç içe yaşadığını gözardı etmiştir. Daha önce de söz edildiği gibi, zenginleşerek üst-gelir grubuna dahil olanlar olmuş, fakat bu onların beklenen kentliler olmalarını sağlamamıştır. Gelir seviyeleri yükselerek sınıf atlayanlar da kent dışından villa satın alarak, burada yaşamayı tercih etmişlerdir. Onların bu yaşam biçimini tercih etme nedenleri, kentin eski sakinlerinden farklı olsa da, sonuçta kent merkezinden sonra yeni yerleşim alanlarında farklılıklar tekrar karşılaşmaktadırlar. Böylece kent içinde yaşanan türdeşlik içermeyen toplum, farklı bir şekilde bu bölgelerde tekrar oluşmaktadır. Çünkü, modernlik ve metropol türdeşliğin oluşturduğu bir örtünün altında varolamaz. Farklılıklar, kent merkezinde ya da kentin çeperlerinde sürekli olarak kendilerini dayatırlar. 1980’lerin ikinci yarısından itibaren İstanbul’un çeşitli değişimlerle bir metropole dönüşmesi sonucu

yaşanan bu gelişmeler; metropol gerçeği karşısında, İstanbul'da yaşayanların geliştirdiği korkunun göstergesidir.

Kentin çevresinde konumlanan sitelerin ve villaların reklam broşürlerinde dikkati çeken ortak nokta ise, kent merkezine olan yakınlıklarının ön plana çıkarılmasıdır. Örneğin, kent merkezine sadece 20 dakika, ya da otoyala 3 dakika mesafede olmaları önemle vurgulanmaktadır. Bir yandan, metropolün düzensizliğinden kaçarak kendilerine “düzen satın alanlar”, öte yandan metropol yaşamından kopamamaktadırlar. Böyle bir yaşam onlara ötekilerle ilişkilerini belirleme özgürlüğü kazandırmaktadır. Örneğin, bu korkunun şekillendirdiği ilk yerleşimlerden biri olan Kemer Country'nin konumu şu sözlerle anlatılmaktadır: “E-6 otobanından yaklaşık 15 dakikalık bir yolculuktan sonra, Kemerburgaz'a dönmenizle birlikte herşey değişmeye başlar ve evinize gidiyor gibi hissedersiniz. Herşey daha yeşil olmuştur, eğer camınız açıksa kuşların cıvıltısını duyabilirsiniz. Kemer Country'yi daha yeşil bir deniz gibi çevreleyen ve her zaman huzur dolu bir ada olarak kalmasını sağlayan 10 kilometrelik bir ormana girmiş bulunmaktasınız.”*

Kemer Country'nin bir ada olarak tariflendiği bu tanıtım metninde, seçilen ada metaforu kuşkusuz tesadüf değildir. Çünkü, yabancının dolayısıyla, kirin olmadığı bu yer kolay ulaşılamayan, sadece buraya ait olanların yaşadığı sınırlı bir bölge olarak düşünlenmektedir. Kentten kaçışın nedeni olarak ön plana çıkan “düzen”; İstanbul'daki eski yaşam biçimini, komşuluk ilişkilerini ve yerel mimarinin şekillendirdiği mahallelerin tekrar hayata döndürülmesidir. Tekrar yaşanabileceğine inanılan, aslında hiç varolmamış kentsel mekanlar ve toplumsal yaşam, sadece biçimsel ve dış görünüme aittir. (Bozdoğan, 1998) Fakat bu bölgelerdeki konutları pazarlayanlar ve burada yaşamayı tercih edenler; çocuklarının burada bir mahalleye ait olma duygusu ile güvenli, sağlıklı ve herşeyden önemlisi aile değerlerini öğrenebilecekleri seçkin bir çevrede yaşayacaklarını hayal etmektedirler.** Eskiden varolduğuna inanılan düzene ve türdeşliğe olan özlem o kadar ağır basmaktadır ki, insanlar milyon dolarlar ödeyerek tip villa satın alabilmektedirler. 1980'lerde başlayan günümüzde de hızla devam eden İstanbul'un kaosundan ve yabancılarından kaçış projeleri aynı söylemlerle farklı bölgelerde “güvenli köyler” inşa etmeye devam etmektedirler. Kentte yaşayanların büyük kısmı da bu güvenli, düzenli köylerde yaşamının hayallerini kurmaktadır. Çünkü, onlar tanımsız kalabalığın yaşadığı, istikrarsız, güvensiz ve düzensiz –plansız- İstanbul'da yaşamak

* www.kemercountry.com

** www.kemercountry.com

istememekte, öte yandan ondan vazgeçememektedirler. Kaosun, belirsizliklerin ve kozmopolit ortamın modernliğin ve metropolün olağan sonuçları oldukları kabul edilinceye kadar bu kaçışın anlamlılığı gündemde kalmaya devam edecek gibi görünüyor.

6. SONUÇ

Bu tez kapsamında; Türkiye kentsel tarihyazımında, Türkiye modernliğinin pratikleri olan kentleşme ve kentlileşme süreçlerinin kavramsallaştırılmasında geliştirilen kimi bakış açılarının sebep olduğu açmazlar incelenmiştir. Öncelikle modernliğin bir iyileş(tir)me projesi olarak kabul edilmesinden kaynaklanan sonuçlar üzerinde durulmuştur. Günümüzde hala güncelliğini koruyan bu bakış açısı; modernliğin ürettiği farklılıkların ve çoğulluğun “modernleşme projesinin” türdeşliği altında toplanabileceğine inanmaktadır. Söz konusu “modernleşme projesinin” uygulayıcısı siyasi otorite olarak kabul edildiği için Türkiye kentsel tarihi siyasilere mimarlara ve şehir plancılara yaptırdıkları imar planları ve çıkarttıkları imar kanunları ekseninde yazılmıştır. Bunun sonucunda ise, toplumsallığından tamamen boşaltılmış, imar planlarının ve kanunlarının tarihsel gelişimi üzerinden yazılmış bir kentsel tarih oluşturulmuştur.

Kentlerin mekansal olarak şekillenmiş toplumsal bir oluşum olabileceği hiç düşünülmemiştir. Siyasi otoritenin doğru planlama ve uygulama ile ideal kentler oluşturduğunda, bu kentlerde yaşayan kentlinin de kısa sürede beklenen kültürel dönüşümü gerçekleştirip ideal kentli olabileceği varsayılmıştır. Öyle ki, kendilerine biçilen rolü –modernliğin masum çocukları-benimseyen kentliler de olumsuz gelişmelerden devleti sorumlu tutan bir davranış biçimi geliştirmişlerdir. Halbuki, kentliler yaşanan süreçte hem kendilerini, hem de kentlerini dönüştürmüşlerdir. Fakat yaşanan bu değişim beklenen gibi, tek boyutlu ve doğrusal değildir. Farklı sınıflar ve farklı kimlikler kendi modernlik süreçlerini karşılıklı etkileşim içinde fakat kendilerine özgü olarak yaşamaktadırlar. Bu nedenle, metropol türdeşliğin söz konusu olmadığı bir kozmopolitizm içermektedir. Oysa, kentsel mekanı gerçekleştiren ve modernliğin olağan sonucu olan farklılıkların, batı kültürü altında türdeşleştirileceğine inanların ürettikleri kentsel tarih, batılılaşma kavramının, kentleşme ve modernlik ile eş anlamlı tutulduğu bir doğrusallığı tanımlamaktadır. Bu da, Türkiye modernliği tartışmalarının, batılı olmakla tarifiyen sınırlar içinde gerçekleşmesine neden olmuştur. Halbuki, Türkiye’nin kentsel tarihi, kentlerin içerdiği bu kozmopolitizmin türdeşleştirilemeyeceği gerçeğinin farkında olarak yazılsaydı, sınırlı bir çerçevede oluşturulan kentsel tarihin kronolojisi dışında, kuramsal bilgi üretimi mümkün olabilirdi.

Modernlik ile daha erken karşılaşmış ülkelerin kentlerinin ve kültürlerinin, modernleşme projesinin mutlak hedefleri olarak belirlenmeleri ve modernliğin tümel bir iyileş(tir)me

projesi olarak kabul edilmesi, modernliğin aslında hiçbir zaman sahip olamayacağı kalıplar içinde düşünülmesine neden olmuştur. Türkiye kentsel tarihyazımı, modernlik sürecinden beklediği doğrusal gelişmeyi, kentleşme sürecinde de görmek istemiş, fakat düşlenen doğrusallık gerçekleşmeyince, sürecin tüm gerçeklikleri “çarpıklık” olarak görülmüştür. Yaşadığı modernlik sürecini ve pratiklerini çarpıklık olarak değerlendiren Türkiye kentsel tarihyazımı, batıda yaşanan sürecin aynısını yaşayabilmeyi düşlerken, batıdan farklı toplumsal ve tarihsel koşullar altında devam eden kendi modernlik sürecinin gerçekliklerini içselleştirememiştir.

Yaşanan sürecin gerçekliklerinin anlaşılabilmesi için öncelikle, farklı coğrafyaların, farklı kültürel pratiklerin modernlik süreçlerini birbirleri ile ilişkili fakat bağımsız olarak değerlendirmek gerekmektedir. Modernlik doğru ve yanlış indirgenemeyecek kadar fazla ve karmaşık olguları barındırmaktadır. Batılı olma isteğinin, modernlik bilinci geliştiren bir topluma ait olması ve etkileri üzerine tartışmak ise, daha nitelikli bir kuramsal bilgi eksenini oluşturmaya ve belki de daha önemlisi bu sürece etkin bir biçimde müdahil olunmasını sağlayabilirdi. Aynı şekilde, kentte yaşamaya başlayan insanların tinsel yaşamlarındaki değişiklikler, kırsal alanda yaşayan insanlardan farklı olarak yaşadıkları mekanları yazarak tekrar üretmeleri gibi konular üzerinde düşünmek, kentleşme sürecine farklı perspektiflerden bakılmasını olanaklı kılacaktır.

Fakat Türkiye kentsel tarihyazımı, kentleri tüm gerçekliklerinden ve toplumsallığından boşaltılmış bir alan olarak tahayyül etmiş ve ona tanımlı bir kimlik –Avrupalı ya da Amerikalı- (Yalım, 20002) kazandırmaya çalışmıştır. Bunun sonucunda da kendi kentsel tarihinden batılı olamadığı için nefret eden bir tarihyazım geleneği ortaya çıkmıştır. Batılı olmanın önündeki en büyük engel olarak görülen, kente yeni yerleşenler ise “kentlileşemeyen köylüler” olarak ötekileştirilmişler ve modernlik sürecinden dışlanmışlardır. Oysa, “bizim kimlik sorunlarımızı ele alış biçimimiz ile, kimlik sorunlarının ele alındığı dünyadaki (ya da bu kimlikle uğraşma sürecinde bizim bir şekilde ortaya çıkardığımız) çoğulluk ve farklılaşım arasında bir rezonans ve armoni vardır... Artık sorun, yabancılığın ve yabancıların kökünün nasıl kazanacağı ya da insani farklılıkların geçici münasebetsizliklerden başka bir şey olmadığına nasıl ilan edileceği değil, başkalıkla -günlük ve daimi- nasıl yaşanacağı sorunudur. Yani, artık bilinmeyenle, belirsiz ve karıştırıcı olanla baş etmenin gerçekçi stratejisinin ne olduğu üzerinde düşünmek gerekir, ve bu da gerçeği tanımakla başlar.” (Bauman, 2000)

Aslında Türkiye'nin kentsel tarihi üzerinde düşünürken, düşünmüş şimdiki zaman kentleri ve düşünmüş geçmiş zaman kentlerinin sadece tarihsel kurgular olduklarını kabul edip, tarih kavramını da tekrar düşünmek kuşkusuz daha verimli eksenlerde konuşmamızı sağlayabilir.

Çünkü, tarih geçmişe dair, ama kategorik olarak ondan farklı söylemler grubudur. Tarih ile geçmişin birbirine uydurulma sürecinde, son derece problematik üç kuramsal alan vardır; epistemoloji, yöntembilim ve ideoloji. (Jenkins, 1997) Tarih sanıldığı gibi aksine, çizgisel olarak gerçekleşmemiştir. Türkiye modernliğinin pratiklerinden olan, kentleşmenin tarihsel gelişimi ise, beklenen doğrusal gelişmeyi gerçekleştirememekle yargılanmış ve kimi ideolojiler gerçek olmayan kentlerin düşünülmesine neden olurken, ideolojik düşünce sistemi kentsel ütopya üretmesine engel olmuştur. Türkiye kentsel tarihyazımı eskiden sahip olduğu masal dünyasını yitirmekten ve bir türlü modernleşememekten –batılılaşamamaktan muzdariptir. Tarih ile geçmişin birbirlerine uydurulma sürecindeki üç kuramsal alan tekrar düşünülerek kentsel tarih üzerinde tekrar düşünmek, verimli kuramsal tartışma alanları oluşmasını sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- Altaban, Ö., (1998), “Cumhuriyet’in Kent Planlama Politikaları ve Ankara Deneyimi”, 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, s. 41-64, Ed: Sey, Y., Tarih Vakfı Yayınları, Bilanço ’98 Yayın Dizisi, İstanbul
- Arredamento Mimarlık, (2002a), “Öteki ve Ötekileştirme”, S:145, s. 68-86
- Arredamento Mimarlık, (2002b), “Metropol”, S: 151, s. 84-96
- Arredamento Dekorasyon, 1997/03, “Ankara” s. 78-94
- Bauman, Z., (2000), Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları, Çev.: Türkmen, İ., Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- Berman, M., (1994), Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor, Çev.: Altuğ, Ü., Peker, B., İletişim Yayınları, İstanbul
- Bozdoğan, S., (1998), “Türk Mimari Kültüründe Modernizm: Genel Bir Bakış”, Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik, s. 118-135, Ed: Bozdoğan, S. ve Kasaba, R., Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul
- De Landa, M., (2005), Çizgisel Olmayan Tarih, Çev.: Kılıç, E., Metis Yayınları, İstanbul
- Fishman, R., (2002), “20. Yüzyılda Kent Ütopyaları: Ebenezer Howard, Frank Lyod Wright, Le Corbusier”, 20. Yüzyıl Kenti, s. 107-126, Ed. Çev.: Duru, B. ve Alkan, A., İmge Kitabevi, İstanbul
- Frisby, D., (2001), Cityscapes Of Modernity, Polity Press, Cambridge
- Hasol, D., (1997), Yağma Var, YEM Yayınları, İstanbul
- Hasol, D., Tekeli, İ., Tabanlıoğlu, H., (1991), “Geleceğe Bırakmakta Olduğumuz Korkunç Miras: Çarpık Kentleşme” Yapı Dergisi, S: 115, s. 37-39
- Jenkins, K., (1997), Tarihi Yeniden Düşünmek, Çev: Şener, B. S., Dost Kitabevi, İstanbul
- Keyder, Ç., (1998), “1990’larda Türkiye’de Modernleşmenin Doğrultusu”, Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik, s. 29-42, Ed: Bozdoğan, S. ve Kasaba, R., Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul
- Keyman, F., (1996), “Farklılığa Direnmek: Uluslararası İlişkiler Kuramında ‘Öteki’ Sorunu, Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark, s. 71-106, Ed: Keyman, F., Mutman, M., ve Yeğenoğlu, M., İletişim Yayınları, İstanbul
- Keyman, F., Mutman, M., ve Yeğenoğlu, M., (1996) “Dünya Nasıl “Dünya” Oldu? ”, Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark, s. 7-24, Ed: Keyman, F., Mutman, M., ve Yeğenoğlu, M., İletişim Yayınları, İstanbul
- Kılınç, K., (2002), “Öncü Halk Sağlığı Projelerinin Kamusal Mekanı Olarak Sıhhiye”, Ankara’nın Kamusal Yüzleri, s. 119-156, Ed: Sargın, G. A., İletişim Yayınları, İstanbul

- Kuban, D., (1998), Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları, YEM Yayınları, İstanbul
- Mimar-İst, (2001) “Kent ve Planlama”, S: 3, s.61-100
- Öncü, A., (1999), “İdeal Ev Mitolojisi Sınırları Aşarak İstanbul’a Ulaştı”, Birikim Dergisi, S: 123, s. 26-34, İstanbul
- Özbek, M., (1991), Popüler Kültür ve Orhan Gencebay Arabeski, İletişim Yayınları, İstanbul
- Özbek, M., (1998), “Arabesk Kültür: Bir Modernleşme ve Popüler Kimlik Örneği”, Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik, s. 29-42, Ed: Bozdoğan, S. ve Kasaba, R., Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul
- Simmel, G., (2002), “Metropol ve Zihinsel Yaşam”, Arredamento Mimarlık, S:151, Çev: Kanat, C. A.
- Soja, E. W., (2000), Postmetropolis, Critical Studies of Cities and Regions, Blackwell Publishing, Malden
- Soja, E. W., (1989), Postmodern Geographies, The Reassertion of Space in Critical Social Theory, Verso, New York
- Tankut, G., (1993), Bir Başkentin İmarı Ankara: (1929-1939), Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul
- Tanyeli, U., (2004), İstanbul 1900-2000 Konutu ve Modernleşmeyi Metropolden Okumak, Akın Nalça, İstanbul
- Tanyeli, U., (2000), “90’lar Türkiye’inde Mimarlık: Metropolleşme ve Metropole Direnme, Mimarlık Yıllığı 1: Türkiye’de Mimarlık 2000, s.16-23, Ed: Mine Kazmağolu, Koleksiyon,
- Tanyeli, U., (2005), “Düşlenmiş Rasyonalite Olarak Kent: Türkiye’de Planlama ve Çifte Bilinçlilik”, Afife Batur’a Armağan, Ed: Ağır, A., Mazlum D., Cephaneçigil, G., Literatür Yayıncılık
- Tanyeli, U., (1992), “Zihinsel Yapımız Ütopyaya Kapalı mı?”, İstanbul Dergisi, S:5, s. 22-25
- Tekeli, İ., (2000), Modernite Aşılırken Kent Planlaması, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul
- Tekeli, İ., (1998), “Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlanması”, 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, s. 1-24, Ed: Sey, Y., Tarih Vakfı Yayınları, Bilanço ’98 Yayın Dizisi, İstanbul
- Tekeli, İ. ve Gülöksüz, Y., (1996), “Kentleşme, Kentlileşme ve Türkiye Deneyimi”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt V, s. 1223-1238, İletişim Yayınları, İstanbul
- Touraine, A., (1994), Modernliğin Eleştirisi, Çev: Tufan, H., YKY Yayınları, İstanbul

Uludağ, Z., (1998), “Cumhuriyet Döneminde Rekreasyon ve Gençlik Parkı Örneği”, 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, s. 65-74, Ed: Sey, Y., Tarih Vakfı Yayınları, Bilanço '98 Yayın Dizisi, İstanbul

Wirth, L., (2002), “Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlileşme”, 20. Yüzyıl Kenti, s. 77-106, Ed. Çev.: Duru, B. ve Alkan, A., İmge Kitabevi, İstanbul

Yalın, İ., (2002), “Toplumsal Belleğin Ulus Meydanı Üzerinden Kurgulanma Çabası”, Ankara'nın Kamusal Yüzleri, s. 157-214, Ed: Sargın, G. A., İletişim Yayınları, İstanbul

İNTERNET KAYNAKLARI

www.arkitera.com/forum/attachment.php?attachmentid=2708

www.kemercountry.com

ÖZGEÇMİŞ

Doğum Tarihi	11.11.1975	
Doğum Yeri	Balıkesir	
Lise	1987-1994	Sırrı Yırcalı Anadolu Lisesi
Lisans	1994-2000	Mimar Sinan Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü
Yüksek Lisans	2004-2006	Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, Mimarlık Tarihi ve Kuramı Programı

Çalıştığı Kurumlar

2000	Metal Yapı- Metal ve Yapı Sistemleri Tic. A.Ş
2001	Güray Ertok Mimarlık Hizmetleri Ltd. Şti.
2002	Şener Turizm Ltd. Şti.
2004	Maltepe Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Araştırma Görevlisi